

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____Л.Г. Буданова
«_____»_____2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

**ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
(ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»**

Тема: *КАТЕГОРІЯ БЕЗОСОБОВОСТІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ(НА ОСНОВІ РОМАНУ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»)*

Виконавець: студентка групи ФЛ-201«Мз» НАБОК ЯНА ОЛЕКСІЇВНА

Керівник: канд. філол. наук, доцент КРИЛОВА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

Нормоконтролер: _____(Кондратенко Юлія Вікторівна)

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра англійської філології і перекладу

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація Германські мови та літератури (переклад включно), перша –
англійська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Л.Г. Буданова

« _____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Набок Яни Олексіївни

(прізвище, ім'я, по батькові випускника в родовому відмінку)

1. Тема дипломної роботи «Категорія безособовості та її відтворення в українсько-англійському перекладі художнього тексту в творі В. Підмогильного «Місто»».

затверджена наказом ректора від « _____ » _____ 2023 р. № _____

2. Термін виконання роботи: з _____ по _____ 2023 року.

3. Вихідні дані роботи: Категорія безособовості в українській та англійській мові мають аломорфні та ізоморфні риси. В процесі їх перекладу використовується ряд перекладацьких трансформацій, які можуть впливати на прагматичний потенціал перекладного тексту.

4. Зміст роботи: Розділ I. Теоретичні засади категорії безособовості в українській та англійських мовах.

Розділ II. Методологія дослідження категорії безособовості у перекладі художніх текстів.

Розділ III. Особливості відтворення способів реалізації категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: Додаток 1. Способи вираження категорії безособовості в англійській мові; Додаток 2. Порівняльна характеристика способів вираження категорії безособовості в англійській та українській мовах; Додаток 3. Відсотковий показник використання перекладацьких трансформацій в процесі українсько-англійського перекладу твору В. Підмогильного «Місто».

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Підготувати та узгодити розширений план-конспект дипломної роботи.	до 16.10	
2	Підготувати чорновий варіант роботи	до 20.11	
3	Урахувати рекомендації наукового керівника, опрацювати та внести результати додаткових досліджень, що проводилися під час переддипломної практики, підготувати чистовий варіант роботи.	до 27.11	
4	Оформити чистовий варіант роботи та подати його науковому керівникові для підготовки відгуку та організації рецензування.	до 04.12	
5	Подати роботу до комісії з попереднього захисту дипломних робіт.	до 11.12	
6	Подати остаточний варіант роботи в оправі, а також повний пакет супровідних документів на випускову кафедру.	за тиждень до початку роботи ЕК	

7. Консультація з окремого(мих) розділу(ів):

Назва розділу	Консультант (посада, ПІБ)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ I. Теоретичні засади категорії безособовості в українській та англійських мовах.	Крилова Т.В. доцент		
Розділ II. Методологія дослідження категорії безособовості у перекладі художніх текстів.	Крилова Т.В. доцент		
Розділ III. Особливості відтворення способів реалізації категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».	Крилова Т.В. доцент		

8. Дата видачі завдання: « _____ » _____ 2023 р.

Керівник дипломної роботи _____

(підпис керівника)

Крилова Т.В.

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____

(підпис випускника)

Набок Я.О.

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота «КАТЕГОРІЯ БЕЗОСОБОВОСТІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ(НА ОСНОВІ РОМАНУ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»): 91 с., 5 табл., 1 графік, 103 літературних джерела.

Об'єкт дослідження: категорія безособовості в українських та англійських художніх текстах.

Мета роботи: дослідження категорії безособовості, засобів її реалізації в художніх текстах, а також, визначенні способів їх відтворення в українсько-англійському перекладі з огляду на лінгвістичні розбіжності мов.

Методи дослідження: спостереження, опис, індукція, дедукція, аналіз, синтез, парадигматико-синтагматичний аналіз структури моделей, порівняльний аналіз структурних моделей, перекладацький аналіз, статистичний метод дослідження.

Результати магістерської роботи рекомендується використовувати при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, у лекційних курсах та спецкурсах із галузевого перекладу, літературознавства та перекладознавства, контрастивної граматики та на практичних заняттях.

КАТЕГОРІЯ БЕЗОСОБОВОСТІ, КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ, АЛОМОРФІЗМ, ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ, ЕКСПРЕСИВНІ ФУНКЦІЇ.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні засади категорії безособовості в українській та англійській мовах	9
1.1. Поняття безособовості як специфічної категорії у лінгвістиці.....	9
1.2. Контрастивний аналіз реалізації категорії безособовості в англійській та українській мовах.....	15
1.2.1. Способи вираження категорії безособовості в англійській мові.....	16
1.2.2. Аломорфізм категорії безособовості в українській мові.....	21
Розділ 2. Методологія дослідження категорії безособовості у перекладі художніх текстів.....	26
2.1. Аналіз категорії безособовості у перекладознавчому аспекті.....	26
2.2. Експресивні функції категорії безособовості у перекладі художніх текстів	32
2.3. Методи дослідження відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».....	38
Розділ 3. Особливості відтворення способів реалізації категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».....	44
3.1. Контрастивний аналіз синтаксичного вираження категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».....	44
3.2. Способи відтворення українських безособових речень в англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».....	52
Висновки	68
Список використаних джерел	72
Додатки	81

Додаток А.....	82
Додаток Б.....	83
Додаток В.....	84
Додаток Г.....	86
Додаток Д.....	89
Додаток Е.....	92

ВСТУП

У сучасній лінгвістиці досі немає визначеності щодо категорії безособовості, особливостей її різнорівневих характеристик та номенклатури мовних явищ, які її вербалізують, співвідношення формального та понятійного рівнів при описі категорії. Спори також йдуть щодо співвідношення понятійного/семантичного та формального рівнів при описі безособових конструкцій. Категорію безособовості досліджували В.І. Коваленко, І. І. Прибиток, Н. М. Сазонова, Г. Т. Ісаєва, Л. С. Бархударов, Е. Я. Мороховська, Н. О. Кобріна.

Проте, мовознавці сходяться у думці, що безособовість – це семантико-синтаксична категорія, що ґрунтується на безактантності дії, на основі якої формується певний тип речення. Безактантність є стрижнем безособовості, це саме та ізоморфна характеристика, що існує між безособовими реченнями різних мов. Безактантність можна розглядати як семантичну категорію, що отримує різне синтаксичне оформлення у різноструктурних мовах. В процесі дослідження безособових речень в англійській та українській мовах варто зауважити, що під терміном безособове речення слід розглядати речення, в яких суб'єкт або виражений не підметом, або взагалі не отримав словесного вираження у реченні. Також, лінгвісти стверджують, що безособові речення – це відображення на мовному рівні особливого, онтологічно обумовленого, поняттєвого субстрату, вербалізація того факту, що категорія безособовості є абсолютно самостійною та незалежною понятійною категорією, що має свій особливий репертуар репрезентаційних форм на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Необхідність всебічного і цілісного дослідження безособовості визначається переважно двома чинниками: по-перше, неповнотою, вибірковістю наукової картини у цій галузі, а по-друге, фундаментальністю і синтетичним характером самого досліджуваного матеріалу, що підкреслюється багатьма лінгвістами.

Сферою вживання односкладних безособових речень переважно є художня література, в той же час питання перекладу цього типу речень англійською мовою не досить часто стають предметом дослідження, що робить нашу роботу актуальною й

цікавою. Через різницю синтаксичного та граматичного складу української та англійської мов виникають неабиякі труднощі в процесі їх відтворення, адже це може впливати на прагматичну та емотивну складові художнього тексту. В англійській мові, як правило, речення не можуть вживатися без підмета або присудка, тому переклад українських односкладних речень становить певні труднощі. Головна складність при перекладі полягає у правильному підборі підмета або присудка англійського речення, тому що англійськими відповідниками таких безпідметових речень виступають, як правило, двоскладні речення.

Актуальність дослідження полягає у тому, що безособові речення описують явища навколишнього світу, що відбуваються незалежно від волі чи бажання людини і є результатом розвитку абстрактного мислення, що виражається у різних мовах по-іншому, тому виникає потреба у вивченні засобів реалізації категорії безособовості саме у художніх текстах, адже у них найчастіше використовуються безособові речення задля створення ефімерного опису героїв, навколишнього середовища, а також різних соціальних процесів. Важливим є дослідження відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі, адже ці дві мови мають різні синтаксичні особливості, тому інтерес представляють саме способи їх передачі у перекладі.

Мета роботи полягає у дослідженні категорії безособовості, засобів її реалізації в художніх текстах, а також, визначенні способів їх відтворення в українсько-англійському перекладі з огляду на лінгвістичні розбіжності мов.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низки конкретних **завдань**:

- визначити поняття безособовості як специфічної категорії у лінгвістиці;
- провести контрастивний аналіз реалізації категорії безособовості в англійській та українській мовах;
- проаналізувати категорію безособовості у перекладознавчому аспекті;
- висвітлити експресивні функції категорії безособовості у перекладі художніх текстах;
- охарактеризувати методи дослідження відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто»;

- провести контрастивний аналіз синтаксичного вираження категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто»;
- дослідити способи відтворення українських безособових речень в англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто».

Об’єктом дослідження є категорія безособовості в українських та англійських художніх текстах.

Предметом дослідження є способи відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі художнього тексту.

Матеріал дослідження складає вибірка синтаксичної реалізації категорії безособовості в українському художньому творі Валер’яна Підмогильного «Місто» (вибірка становить 214 одиниць) та його переклад українською мовою.

Методологічною базою запропонованого дослідження виступають загальнонаукові методи, такі як спостереження, опис, індукція, дедукція, аналіз, синтез, а також парадигматико-синтагматичний аналіз структури моделей, порівняльний аналіз структурних моделей для виявлення подібних характеристик або особливостей, перекладацький аналіз для визначення способів відтворення категорії безособовості в англійському перекладі українського художнього твору, а також статистичний метод дослідження задля визначення кількісного співвідношення застосування категорії безособовості в досліджуваному матеріалі та відсоткового показника застосування перекладацьких прийомів під час перекладу твору.

Наукова новизна дослідження зумовлюється тим, що у ньому широко розглянута категорія безособовості в українській та англійській мові завдяки контрастивному аналізу, а також визначені аломорфні особливості реалізації імперсональності в обох мовах. Варто зауважити, що у дослідженні проаналізовано способи відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі художнього тексту, що раніше не було об’єктом вивчення мовознавців.

Практичне значення отриманих результатів визначаємо можливістю їх використання при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, у лекційних курсах та спецкурсах із галузевого перекладу,

літературознавства та перекладознавства, контрастивної граматики та на практичних заняттях тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, що включені до дипломної роботи були оприлюднені на II Міжнародній студентській науковій конференції «Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку», що відбулася 28 квітня 2023 року (м. Чернігів) та на V Міжнародній студентській науковій конференції «Тренди та перспективи розвитку мультидисциплінарних досліджень», що відбулась 1 грудня 2023 року (м. Луцьк).

Публікації отриманих результатів. Результати даного дослідження опубліковані в збірнику тез доповідей II Міжнародної студентської наукової конференції «Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку»: Білоус Я.О. Категорія безособовості та її відтворення в українсько-англійському перекладі художнього тексту (на матеріалі С. Жадана «Ворошиловград»)/ Білоус Яна Олексіївна. // Міждисциплінарні наукові дослідження та перспективи їх розвитку : матеріали II Міжнародної студентської наукової конференції, м. Чернігів, 28 квітня, 2023 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга».— Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2023. — С. 235 — 236. У рамках V Міжнародної студентської наукової конференції «Тренди та перспективи розвитку мультидисциплінарних досліджень» опубліковано наукову статтю: Набок Я.О. Категорія безособовості та її відтворення в українсько-англійському перекладі художнього тексту (на матеріалі роману Валер'яна Підмогильного «Місто»)/ Набок Яна Олексіївна. // Тренди та перспективи розвитку мультидисциплінарних досліджень : матеріали V Міжнародної студентської наукової конференції, м. Луцьк, 01 грудня, 2023 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Луцьк: ГО «Європейська наукова платформа», 2023. — С. 365 — 367.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КАТЕГОРІЇ БЕЗОСОБОВОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

1.1. Поняття безособовості як специфічної категорії у лінгвістиці

На даному етапі розвитку лінгвістики антропоцентричність мови вже ні в кого не викликає сумнівів: для багатьох мовних значень уявлення про людину виступає як природна точка відліку. Дієслівні граматичні категорії, що формують речення висловлювання, зумовлені, з одного боку, онтологією, з іншого боку, гносеологією. Мовець визначає модальність, стан та особу, які реалізують необхідні в цьому чи іншому випадку комунікативні функції мови. Темпоральність, аспектуальність і число пов'язані з відображенням ситуаційних умов спілкування, тобто з відображенням світу у свідомості людини. З усіх категорій категорія особовості / безособовості найбільше залежить від вибору самого мовця. Це зумовлено тим, що категорія особи відноситься до шифтерних категорій, орієнтованих на прагматику висловлювання, тобто на встановлення зв'язку між його змістом та прагматичним компонентом, що відображає особливості мовного акту, особа співвідносить аргументи прагматичного (мовленнєвого) та семантичного (відображеного у реченні) висловлювання, вказуючи або на тотожність, або на нетотожність мовця і суб'єкта дії [1, с. 76].

Характерні особливості мови найбільше проявляються на рівні лексики, фразеології, афористики. Але особливі, національно-специфічні ознаки є й у граматичному складі мов, зокрема, у синтаксисі. Категорією, яка виражає саме ці ознаки є категорія безособовості, яку відносять до індивідуальних властивостей мови [1, с. 78]. Необхідність всебічного і цілісного дослідження безособовості визначається переважно двома чинниками: по-перше, неповнотою, вибірковістю наукової картини у цій галузі, а по-друге, фундаментальністю і синтетичним характером самого досліджуваного матеріалу, що підкреслюється багатьма лінгвістами.

Категорія безособовості в силу особливостей її структурної та змістовної організації незмінно привертає увагу мовознавців, що свідчить про складність проблеми безособових зв'язків у системі мови. Безособові зв'язки пов'язані також з певним вираженням думки, зі специфічністю твердження, з поняттям комунікації та засобами мови. Так, існує думка, що на появу категорії безособовості вплинула, ймовірно, притаманна всім народам тенденція не називати імені предмету [3].

Так, Е.Г. Борщ стверджує, що категорія особовості/безособовості – універсальна семантико-синтаксична категорія мови, що характеризується віднесенням суб'єкта речення до якогось предмета у зовнішньому світі (референту) і при цьому ступенем виділення (окремоті) цього предмета у просторі та часі. Ця категорія, на відміну від логіко-семантичних категорій (наприклад, суб'єкта та предикату), у логіці не розглядається; виняток становлять деякі системи логіки відносин [8, с. 50].

Український мовознавець О.В. Болух наголошує, що категорія безособовості як специфічна категорія української мови, пов'язана з менталітетом, національним баченням світу і є складною для засвоєння іншомовними реципієнтами, в культурі яких ця категорія та основний спосіб її вираження – безособові речення відсутні [4, с. 7]. Дж. Едмондс говорить, що імперсональність (безособовість) – це понятійна категорія, що відбиває онтологічні ситуації, котрим характерна відсутність чи неконкретність автора дії чи носія стану [72, с. 39].

Зважаючи на визначення досліджуваного поняття, підсумуємо, що безособовість – це специфічна категорія мови, яка використовується для уникнення вживання особових займенників та прийменників у реченнях, зокрема в активному дійсному способі. Безособовість відіграє важливу роль у мові, зокрема у наукових, технічних та офіційних текстах, де інформація передається максимально об'єктивно та точно, а відносини між людьми не мають значення. Безособовість – це граматична категорія мови, яка відображається у використанні безособових конструкцій. Ця категорія відіграє важливу роль у лінгвістиці, зокрема в синтаксисі та семантиці мови [93, с. 38]. Загалом, безособовість є важливою категорією мови, яка дозволяє

передавати інформацію без прив'язки до певної особи, що здійснює дію, а також підсилює загальний та об'єктивний характер висловлювання.

Універсальна семантико-синтаксична категорія особовості/безособовості формується на основі трьох базових елементів, які відображаються у свідомості реальних предметних учасників комунікативної ситуації: мовець – слухач – предмет мови. Категорія особовості/безособовості втілюється в загальномовній та функціонально-семантичній категорії особи, що реалізується в індоєвропейських мовах у парадигмах особових та присвійних займенників та в системі дієслівної словозміни [27, с. 139].

Дослідники категорії безособовості сходяться на думці, що безособовість знаходить своє вираження в безособових реченнях, які дослідники визначають по-різному. Так, Дж. Едмондс говорить про так звану «третю особу», яка функціонує як граматично безособова форма і яка сама по собі не позначає віднесеності дії до суб'єкта [72, с. 23]. О.В. Болюх розуміє під безособовими реченнями в українській мові односкладні речення, у яких форма присудка не висловлює особи, тобто, у яких процес чи стан не співвідноситься з їх суб'єктом чи активним діячем [4, с. 4].

Причини існування безособових конструкцій у системах різних мов, як і власне поняття безособовість, давно є предметом суперечок синтаксистів, лінгвокогнітологів та лінгвокультурологів. Так, О. Селіванова стверджувала, що «...безособові речення семантично абстрактніші та граматично складніші за двоскладові, безособове речення – один із мовних засобів, що ілюструє магістральну лінію розвитку людської думки від конкретного до узагальненого» [93, с. 45]. Також авторка вважає безособові речення відображенням тенденції до об'єктивування та об'єктивізму [93, с. 46].

О. Корсун відзначає зростання частотності вживання безособових речень, адже це демонструє факт можливості вибору форми, що надається людині мовою для вираження різних способів «бачення» позамовного світу [40, с. 6]. На думку Х. Кунець, безособові структури сформувалися під час розвитку мовної системи транслювання особливого способу дійсності: висловлювані ними «процеси, явища, стани пов'язані з діяльністю людей, які представлені у природі, у живих істотах і

людині як «частинах» природи. Такі мовні структури передають не властивості позамовного світу, а ставлення людини до світу» [45, с. 138].

Серед різних характеристик, таких як суттєві ознаки безособового речення та основні способи вираження семантико-граматичної категорії безособовості, виділяють наступні:

- на рівні синтаксису – у реченні немає синтаксичної спрямованості предикату на суб'єкт дії та вказівки на підмет в контексті;
- на рівні морфології – невираженість особи формою головного члена (дієслівного чи іменного);
- на рівні семантики – незалежність дії від діяча чи стану від його носія [45, с. 140].

І. Вихованець виокремлює відмінну ознаку безособових речень на підставі відсутності найголовнішого члена речення, крім можливості говорити про якесь невиражене уявлення поза реченням. Особливістю безособових речень є поєднання уявлення про ознаку з уявленням про буття, існування виражене в головному члені. Безособові речення І. Вихованець визнає реченнями в основі своєї екзистенційної моделі [11, с. 54]. Автор керується логіко-граматичним розумінням безособовості.

Грамматичний аспект класифікації безособових речень детально представлений у роботах А. Білецького. Автор наводить розуміння понятійної сторони безособового речення як такого, зокрема, ідею про «усунення підмета» [5, с. 35]. Подальші синтаксичні питання дослідник вирішує з властивою йому увагою до формально-граматичної сторони цього аспекту.

У дослідженні безособових речень існує два основні напрямки. По-перше, зіштовхуючись із різноманітністю безособових конструкцій у деяких мовах, вчені часто схильні шукати причини цього явища не в історії та системі самої мови, а в екстралінгвістичних факторах: специфічних культурних традиціях, своєрідності менталітету народу тощо.

Більшість сучасних досліджень категорії безособовості та особливостей безособових речень проводяться у межах лінгвокультурології. Відтак Г. Верба, розглядаючи безособовість у порівняльному аспекті, намагаючись знайти паралелі

між флективною українською та аналітичною англійською мовами, бачить у безособовості якусь «неконтрольованість та ірраціональність» українського менталітету, що відображається у синтаксисі, який нібито є наслідком погляду на світ як на сукупність подій, що не піддаються ні людському контролю, ні людському розумінню [89, с. 44].

Аргументована критика зазначеної точки зору представлена з різних теоретичних позицій у кількох роботах [14; 52]. У всіх цих дослідженнях безособовість сприймається як відображення менталітету, культури відповідної етнічної спільноти. У подібних дослідженнях зазвичай не враховується власне лінгвістичний аспект цих конструкцій, обумовлений будовою системи самої мови (на всіх рівнях – морфологічному, синтаксичному, лексичному, семантичному), його еволюцією, а також не враховується (або враховується дещо однобічно – ідеологізовано певною мірою) когнітивний субстрат мовної діяльності людини [14, с. 76].

Другий напрямок у вивченні цієї категорії проявляється у низці досліджень, які описують безособові речення у межах семантичного синтаксису, де в основному лінгвісти намагаються провести класифікації (різного ступеня повноти охоплення) безособових речень з урахуванням структурного та семантичного рівнів. Так, Ю. Жлутенко проводить дослідження, метою якого є визначення класифікації безособових речень в українській мові, намагаючись об'єднати синтаксичну класифікацію моделей безособових речень та їх семантичну класифікацію, виділяючи більше десяти типів семантико-синтаксичних класів безособових речень в українській мові [20, с. 54].

Грамматичний аспект класифікації безособових речень детально представлений у роботах Л.М. Коваль. Якщо у розумінні Л.М. Коваль понятійної складової безособових речень як таких відбилися деякі ідеї А.А. Потебні, зокрема, ідея про «усунення підмета» з висловлення, то подальші синтаксичні питання дослідник вирішує з властивою йому увагою до формально-граматичної складової конструкцій [33].

Характерно, що класифікацію безособових речень Л.М. Коваль будує з граматичної форми не тільки головного члена (присудка), а й інших членів, обов'язкових чи необов'язкових у цій конструкції. Згідно з його концепцією, безособовість речення визначається тим, що присудок не має форм узгодження з підметом, отже, не може надавати «натяку на підмет», оскільки останній реалізується саме за допомогою форм узгодження. Таким чином, відсутність у безособових дієслів такої ознаки як відмінювання по особам, числам та родах (явище, сформоване у певній логічній ситуації і у готових синтаксичних умовах), у концепції Л.М. Коваль є основними ознаками безособових речень на граматичному рівні. Л.М. Коваль тонко помітила різницю між безособовими реченнями та неповними з опущеним підметом. Лінгвіст вважає, що вся справа тут, очевидно, тільки в тому, що для безособових речень характерний насамперед не узгоджений ні з чим присудок [33, с. 47].

Отже, безособовість є категорією мови, яка дозволяє передавати інформацію без прив'язки до певної особи, що здійснює дію, а також підсилює загальний та об'єктивний характер висловлювання. Категорія безособовості виражається через використання безособового речення, а саме речення, в якому немає синтаксичної спрямованості предикату на суб'єкт дії та вказівки на підмет в контексті. Це різновид односкладових речень, головний член яких не вимагає наявності суб'єкта дії в називному відмінку, при цьому речення виражає стан чи процес основної дії. Серед різних характеристик категорії безособовості, таких як суттєві ознаки безособового речення та основні способи вираження семантико-граматичної складової категорії, виділяють наступні: на рівні синтаксису – у реченні немає синтаксичної спрямованості предикату на суб'єкт дії та вказівки на підмет в контексті; на рівні морфології – невираженість особи формою головного члена (дієслівного чи іменного); на рівні семантики – незалежність дії від діяча чи стану від його носія. Особливості категорії безособовості у різних мовах найкраще відображаються в процесі контрастивного дослідження, що дозволяє визначити її аломорфні ознаки.

1.2. Контрастивний аналіз реалізації категорії безособовості в англійській та українській мовах

Контрастивний аналіз є досить важливим методом дослідження у лінгвістиці. Метою контрастивного аналізу є виявлення подібних та відмінних мовних підсистем різних мов; при цьому однойменні підсистеми порівнюваних мов вивчаються та описуються автономно (наприклад, дієслова руху в українській та англійській мовах, вираження артиклів у німецькій та французькій, найменування одягу в польській та болгарській тощо), а потім результати опису піддаються порівнянню. У межах контрастивного аналізу з'ясовується загальне та різне в наборі та кількості одиниць, що становлять ту чи іншу підсистему, встановлюється специфіка системної організації мікросистеми в мовах, що порівнюються, виявляється ядро та периферія підсистем у порівнюваних мовах [41, с. 309]. Контрастивний аналіз, також, допомагає визначити ізоморфні та аломорфні риси порівнюваної категорії. Так, в процесі аналізу категорії безособовості англійської та української мов було визначено, що у формально-структурному вираженні в обох мовах у безособових реченнях використовується форма третьої особи однини в теперішньому часі. У минулому часі української мови використовується форма середнього роду, а в англійській – особова форма минулого часу. Основна ж відмінність у структурному плані полягає в наявності формального підмету “it” в англійських безособових реченнях. Закріплення цієї моделі англійською мовою, на думку С.С. Лійв, пов'язане з тим, що особисті закінчення виражені тільки в теперішньому та майбутньому часі, в інших видо-часових формах необхідна присутність займенника, тобто ознака особи не маркована. Українська мова, у свою чергу, має повну парадигму дієслівного відмінювання, і семантична структура речення, в якій дія представлена в абстракції від діяча, відповідає формально-граматичній моделі речення без підмето-присудкового опосередкування [50, с. 7]. Зазначимо, що безособові речення є складною і неоднорідною групою, з чим пов'язана основна проблема їх порівняльного аналізу полягає у їх різноструктурності. Розглянемо детальніше аломорфні риси безособових речень в англійській та українській мовах.

1.2.1. Способи вираження категорії безособовості в англійській мові

Особливістю граматичного значення безособових речень є значення стихійності, мимовільності дії, що виражається, або стану. Воно проявляється у різних випадках, коли виражається: дія; стан людини чи тварини; стан доквілля; стан справ тощо. За висловом Н. Чомського, безособовим реченням властивий «відтінок пасивності, інертності» [71, с. 108]. За науковою класифікацією, до безособових також відносять інфінітивні речення (тобто речення з головним членом-присудком, вираженим незалежним інфінітивом).

У сучасній англійській мові основним засобом вираження категорії безособовості є синтаксичні конструкції з обов'язковим компонентом «it» у ролі граматичного підмета. Причину присутності в безособових реченнях англійської мови індивідуального займенника 3-го особи однини «it» у функції безособового підмета слід шукати у специфіці розвитку граматичного ладу англійської мови, яка характеризується слабо розвиненою системою флективних форм, особливо у дієсловах.

О. Болюх сміливо зауважив, що «через недостатньо чітку оформленість англійське дієслово своєю формою не завжди може досить ясно вказувати на суб'єкт» [4, с. 8]. Це викликало необхідність особливого слова (у цьому випадку безособового «it»), яке могло б виконати функцію, аналогічну функції дієслівної флексії. У всіх функціях «it» несе певне комунікативне навантаження і має конструктивну значимість.

Проте, виступаючи у ролі формального (структурного) елемента, воно має найважливіше синтаксичне значення, а саме, виконує функцію відсутнього головного члена речення підмета. Таким чином, «його порожнеча» в лексичному аспекті перетворюється на «заповненість» в синтаксичному плані [4, с. 6]. Таким чином, стає очевидним, що в сучасній англійській мові «безособовість виражається лексичною беззмістовністю підмета» [4, с. 10]. Другим обов'язковим елементом безособового речення англійської мови є присудок. Із семантичної точки зору присудок безособового речення виражає безагенсний процес.

Варто звернути увагу на проблеми безособовості в англійській мові. Ю. Жлуктенко виділила два типи безособових речень: ускладнені інфінітивом або герундієм і не ускладнені; лінгвіст вважає безособовими тільки ті речення, у складі яких є предикативний прикметник або іменник, що позначає не ознаку або субстанцію, а стан [20, с. 76]. О.В. Кितिця досліджує безособові речення, утворені за моделлю «it + дієслово-зв'язка + прикметник / іменник + ускладнюючий компонент (інфінітив, герундій, їх комплекси або додаткові речення)»; також вона розглядає їх функціонування у різних функціонально-мовленнєвих стилях [31, с. 11].

Як вже зазначалося, у сучасній англійській мові основним засобом вираження категорії безособовості є синтаксичні конструкції з обов'язковим компонентом «it» у ролі підмета [32, с. 15]. Ми маємо право говорити про нього як про підмет, оскільки він міститься у звичній для підмета позиції у реченні – перед присудком і співвідноситься з ним. За своєю граматичною (структурно-семантичною) природою ці речення є повноцінними двоскладними. Як і двоскладні речення, вони служать як граматична форма висловлювання ствердження. У цих реченнях лише один член ствердження – логічний предикат – отримує словесне (лексико-морфологічне) вираження, а логічний суб'єкт отримує інше мовне вираження [32, с. 10].

За категоріальним аспектом предикатної семантики ці моделі можна умовно розділити на дві групи: дієслівні безособові речення з власне безособовими предикатами і дієслівні безособові речення з функціонально-безособовими предикатами [40]. У межах кожної з цих груп у свою чергу також спостерігається дискретність підгруп, що виявляються, що реалізують специфічні семантичні ознаки на денотативному або сигніфікативному рівнях.

I. Дієслівні речення з власне-безособовими предикатами.

1. «Події» модель *It is raining; It is warming up; It is dawning*. На денотативному рівні такі речення відображають позамовні події у таких аспектах:

- 1) стан або зміна станів природи, пов'язані зі зміною дня та ночі, температури;
- 2) атмосферно-метеорологічні явища;
- 3) ситуації зміни світлових, температурних та інших ознак середовища життєдіяльності людини – у значенні стану «екологічної ніші» людини. У

семантичній структурі предикатів синкретично представлені поняття матерії та руху: лексичний компонент дозволяє висловити ідею субстанції, а морфологічна форма – ідею дії (процесу), що визначає їх функціонування як «дифузних суб'єкт-предикатів» [40, с. 12].

Когнітивний суб'єкт перебуває в ролі спостерігача, який перцептивно сприймає подію і відображає її в «сенсорному» ракурсі. У реченнях, сформованих за такою моделлю, можливі об'єктивні сенсорні оцінки швидкості, інтенсивності, образу, повноти реалізації ознаки.

II. Дієслівні речення з функціонально-безособовими предикатами.

1. «Рецептивна» модель: *It smells of onions; It feels like thunderstorm; It sounds like plane landing.*

На денотативному рівні такі речення відображають наступні позамовні ситуації: стани та зміни станів фізичного середовища (екологічної ніші), пов'язані з проявом, поширенням та сприйняттям запахів, змін температури, вологості тощо. Компоненти: іменна прийменникова словоформа, структурно та семантично обов'язкова, зі значенням:

- 1) поширюваних повітрям агентів;
- 2) джерело подразників [40, с. 13].

2. «Когнітивно-реципієнтна» модель: *It dawned upon me; It occurred to me; It struck me.*

На денотативному рівні такі речення відображають наступні позамовні ситуації:

1) зміни ментального стану людини – надходження чи сприйняття інформації про подію. Обов'язкові компоненти в актуалізації цієї моделі: особистий суб'єкт-експерієнсер з різноманітним морфологічним виразом. Семантикою предикату обумовлена імплікація компонента зі значенням об'єкта – продукту діяльності свідомості та водночас об'єкта каузативу (thought, idea). Сигніфікативні значення цієї моделі: неконтрольованість, несподіванка, каузальність [40, с. 15].

Предикатами речень, сформованих за цією моделлю, є оціночні дієслова, що означають надходження або сприйняття інформації або події, що іноді включають

значення характеристики сприйняття інформації або події: *appear, chance, comeabout (out, to), toconclude, todawn (on, upon), todevelop, toemerge, tofall (upon), tofollow, tohappen, tooccur, toremain, toseem, totranspire, toturnout* [45, с. 138].

3. «Модально-оцінна» модель: *It took him two years...; It leaves me free to think of something.*

На денотативному рівні ці речення відображають такі позамовні ситуації:

1) модальне значення необхідності та відтінки цього значення;

2) раціональна оцінка із боку спостерігача;

3) психофізична чи емоційна реакція реципієнта. Розглянемо ці підтипи модально-оцінних безособових речень докладніше. Їхня подальша класифікація буде проведена з урахуванням семантики предикативного центру речення [45, с. 139].

Лексема «it» як мовна одиниця у структурі безособового речення відображає загальну тенденцію прагнення англійської мови до аналітизму, яка спостерігається протягом усієї історії англійської мови, включаючи і сучасний етап. Цей процес, що відбувався протягом довгого часу, охоплює дедалі більше форм. У результаті, аналітичні методи набули в граматичному складі англійської мови особливе синтагматичне значення, що проявляється у тенденції мови до заміни флексій, як висловлювання граматичних відносин іншими елементами, переважно службовими словами [4, с. 7]. Цією тенденцією пояснюється формування та поступове поширення в англійській мові синтаксичних конструкцій із «it».

У ході історичного розвитку в лексемі «it» переплелися різні функції, які вона виконує в розвиненій мовній системі англійської мови:

– «it» – вказівний або особистий займенник (*It is my house; I bought a new car – it is faster than my last one*);

– «it» – універсальний засіб завершення двоскладової структури речення (*It is Mike; It is raining; It is my duty to support my family*);

– «it» допомагає усунути смислову незакінченість головного речення, вказуючи на наступне підрядне речення (*It is nice that her daughter wants to say thank you*);

– «it» – вступний елемент, що створює напругу, стилістично і структурно обов'язковий елемент, який надає дієслову повну предикативність (*It is you who make me so unhappy*);

– «it» – десемантизований, позбавлений будь-якого предметного значення формальний підмет (*It hails; It's shot; It's 5 o'clock*) тощо [5, с. 69].

У всіх функціях «it» несе певне комунікативне навантаження. Виняток становить безособове речення, де воно комунікативно не навантажене і має лише конструктивну (розпізнавальну) значущість.

Також, маючи денотативну основу, безособовість у будь-якій мові може бути виражена лексично. У сучасній англійській існують такі засоби передачі безособовості:

- а) безособові дієслова;
- б) безособові форми особово-безособових дієслів;
- в) *to be* + прикметник;
- г) *to be* + іменник [12, с. 26].

Безособові дієслова словникового складу сучасної англійської є нечисленною групою, яка в процесі еволюційного розвитку мови піддавалася значному скороченню. Особово-безособові дієслова відрізняються від безособових тим, що мають здатність вживатися як в особових, так і в безособових реченнях. У безособовому вживанні особово-безособові дієслова характеризуються неможливістю співвіднесення з агентом. У реченнях з дієсловом *to be* у поєднанні з прикметником констатується стан чи перехід із одного стану до іншого. Прикметники, які вживаються в подібних реченнях, відрізняються від більшості прикметників тим, що вони виражають лише стан. Якість висловити вони не можуть, бо у безособових реченнях немає предмета, якому могла б надаватися ознака [17, с. 101].

Таким чином ми бачимо, що в англійській мові частіше трапляються іменні безособові речення, які виражають стан навколишнього середовища, просторові та темпоральні відносини. Безособові конструкції надають змогу передавати події безпосередньо, безвідносно діяча. У сучасній англійській мові основним засобом

вираження категорії безособовості є синтаксичні конструкції з обов'язковим компонентом «it» у ролі граматичного підмета. Також, маючи денотативну основу, безособовість у будь-якій мові може бути виражена лексично. У сучасній англійській існують такі засоби передачі безособовості: безособові дієслова; безособові форми особово-безособових дієслів; to be + прикметник; to be + іменник.

1.2.2. Аломорфізм категорії безособовості в українській мові

Українська мова для носіїв англійської мови є важкою для вивчення, оскільки існують великі відмінності у граматичних системах цих мов. Незважаючи на складність граматичної системи української мови, у ній в той же час існують чіткі правила утворення тієї чи іншої форми, що значно полегшує її вивчення.

У синтаксисі української мови є багато специфічних характеристик. До специфіки синтаксису української слід відносити також і безособові речення. По-перше, оскільки в таких реченнях відсутній підмет, що позначає суб'єкта дії, по-друге, синтаксично ці речення є активними і мають семантичний суб'єкт, позначений іменником у непрямому відмінку. По-третє, когнітивні аспекти культури перебувають у зв'язку з когнітивними аспектами мови [9, с. 81]. Мова відбиває культуру. Тому англомовні носії, що вивчають українську мову, зазнають великих труднощів у освоєнні категорії безособовості, адже їм важко знайти її еквіваленти у своїй мові, адже в англійській немає таких видів безособових речень, які є типовими в українській і відображають картину світу народу.

Безособові речення – один із найбільш уживаних і найрізноманітніших за структурою та семантикою різновид українських речень [13, с. 73]. У лінгвістичній літературі завжди підкреслюється тенденція зростання і дедалі ширшого поширення безособових конструкцій у сучасній українській. Безособові речення відносяться до односкладних речень. Але вони відрізняються від інших типів односкладних речень таких, як неозначено-особові речення, узагальнено-особові, означено-особові речення, у яких предикат виражений відмінюваною формою дієслова, семантично вказує на активного діяча, який виконує дію, хоча й не вираженого лексично. Іншими словами, безособові речення вказують на те, що в них не позначається ними виражена

особа [11, с. 55]. Немає єдності думок щодо назви та складу цього типу речень, проте більшість дослідників сходиться на тому, що їх кількість та частотність вживання неухильно збільшується.

Так, В. Дроботенко, автор фундаментальної праці на тему категорії безособовості, стверджує: «Кількість безособових речень у сучасній українській мові безперервно зростає. Це зростання пояснюється не тільки тим, що все більш розвиваються і уточнюються форми мислення, розширюються засоби образотворчості, а й різними граматичними процесами, які зрештою зумовлені також ускладненням змісту мови» [17, с. 101]. Т.С. Глушак, говорячи про те, що безособові речення «семантично абстрактніші та граматично складніші» двоскладних, також приходить до висновку про те, що «безособове речення – це один із мовних засобів, що ілюструє магістральну лінію розвитку людської думки від конкретного до узагальненого» [13, с. 75].

Ю. Жлуктенко наполягає на тому, що загальний напрямок еволюції українського синтаксису відображає «зростання і все ширше поширення всіх типів «безособових» речень», проте це пов'язано з особливою орієнтацією українського семантичного універсуму і, зрештою, української культури, оскільки для інших європейських мов (німецької, французької, англійської) це явище не характерне [21, с. 68]. Але ще К.Г. Городенська звертала увагу на те, що «безособові речення, мабуть, аж ніяк не є чимось давнім у мові, а навпаки, чимось, що дедалі більше зростає і розвивається», і далі заявляла: «можна прямо сказати, що історія нових мов є історія витіснення особового речення безособовим» [14, с. 11]. Так, наприклад, фахівці констатують зростання частотності вживання безособових речень і у французькій мові [5].

А. Загнітко пропонує визначення безособових речень, у якому відображено як морфологічні, так і синтаксичні риси конструкцій, що розглядаються: «Безособовими називаються такі односкладні речення, у яких головний член у формі безособового дієслова (а також у безособово вжитій формі особового дієслова) або у формі предикативного прислівника виражає прояв процесів або станів, які або взагалі не

залежать від активного діяча, або походять від суб'єкта (активного діяча або носія стану), що позначається формою непрямого відмінка іменника» [26, с. 17].

О.В. Корсун у своїх визначеннях безособових речень в першу чергу говорить про їхню семантику: «вони виражають дію чи стан, не пов'язаний з дійовою особою, предметом (діячем)» [40, с. 9], а потім зазначає, що ця семантика спирається на форму: «безособове речення виражає дію, стан безвідносно до діяча, суб'єкта. Це значення спирається на безособову форму дієслова» і далі: «всі структурні різновиди головного члена речення неодмінно містять форму безособовості» [40, с. 10]. І ще одне визначення, головним у якому є формулювання особливої «безособової» семантики, що характеризується ознаками незалежності та неспіввіднесеності: «У безособових реченнях виражається незалежна дія безвідносно до діяча. Дієслівні форми головного члена речення не вказують на діяча і не здатні робити це за своєю морфологічною природою: головний член має формальні показники 3-ї особи однини і часу середнього роду. Ці показники є формою безособовості, морфологічним еталоном якої є безособові дієслова» [90, с. 63].

Однією з проблем у вивченні безособового речення залишається кваліфікація предикативного центру досліджуваної синтаксичної одиниці, що знаходить відображення у визначеннях: в одних випадках йдеться про присудок, в інших – про головного (предикативного) члена безособового речення. Л.М. Коваль зазначає, що головний член односкладних речень має дуже багато спільного з присудком: він є носієм усіх трьох граматичних категорій предикативності, має ті ж типи, що й присудок [34, с. 87]. На наш погляд, принципової різниці між цими дефініціями немає, тому термін «безособовий присудок» нам видається цілком прийнятним для лінгвістичного опису, хоча методисти висловлюють побоювання з приводу подібного використання терміна «присудок» [36].

Категорія безособовості є універсальною категорією мови, яка представлена як в англійській, так і в українській мові. Контрастивний аналіз безособових речень в англійській та українській мовах показує відмінності між цими двома мовами в способах вираження безособового висловлювання. В англійській мові превалюють двоскладові речення, а безособові речення не є такими різноманітними за формою як

в українській мові і зазвичай будуються з використанням займенника *it*, тоді як в українській мові безособові речення є надзвичайно різноманітними і поділяються на велику кількість структурних та семантичних груп.

Слідом за О.В. Корсуном, ми визначаємо, що українські безособові речення, на відміну від англійських, є односкладними реченнями із єдиним головним членом, вираженим:

1) дієсловом, яке виражається:

а) особовим дієсловом у безособовому значенні, що виражають фізичні явища природи, навколишнього середовища, фізіологічні процеси, психічний стан людини тощо;

б) безособовим дієсловом. В цих реченнях, залежно від семантики, дійова особа може бути відсутньою, як, наприклад, в реченнях на позначення стану природи;

г) дієсловом *було* в негативній формі (*не було*) або незмінюваним словом *нема* (*немає*) та іменником (займенником) у формі родового відмінка.

д) безособовою формою дієслова, що закінчується на *-но*, *-то* для вираження результату дії.

2) прислівником.

Крім того, в українській мові також можна використовувати безособові речення з дієсловами у формі 1-ї особи множини, або з дієсловами у формі 2-ї особи множини, як. Такі речення виражають загальний досвід або поради, та не мають конкретного адресата [40, с. 8].

На семантичному рівні О.В. Корсун виділяє наступні аломорфні семантичні типи безособових речень в українській мові:

1) проскриптивні безособові речення, що позначають необхідність, вимушеність, можливість виконання дії;

2) екзистенціальні безособові речення, що позначають наявність або відсутність чого-небудь. Ця семантична група безособових речень не є дуже розповсюдженою в українській мові, проте інколи зустрічається у художніх текстах.

3) психоемотивні безособові речення, що описують психічний та емоційний стан мовця, що не є зазначеним в реченні [40, с. 10].

Дослідник також виділяє ізоморфні семантичні типи безособових речень в українській мові:

1) оцінні безособові речення, що виражають відношення мовця щодо явищ, ситуацій, дій; описують середовище, розташування речей в ньому, його атмосферу тощо;

2) темпоральні безособові речення, що детально описують час, коли відбувається розповідь або сталася подія;

3) погодні безособові речення, що описують стан погоди та природи;

4) перцептивні безособові речення, що зображують чуттєве сприйняття мовцем ситуації, того, про що йде мова в реченні [40, с. 14].

Отже, контрастивний аналіз безособових речень в англійській та українській мовах показує відмінності між цими двома мовами в способах вираження безособового висловлювання. Слідом за О.В. Корсуном, ми визначаємо, що українські безособові речення, на відміну від англійських, є односкладними реченнями із єдиним головним членом, вираженим: дієсловом, яке виражається: а) особовим дієсловом у безособовому значенні; б) безособовим дієсловом; г) дієсловом *було* в негативній формі (*не було*) або незмінюваним словом *нема* (*немає*) та іменником (займенником) у формі родового відмінка; д) безособовою формою дієслова, що закінчується на *-но*, *-то* для вираження результату дії; 2) прислівником. На семантичному рівні виділяємо наступні аноморфні семантичні типи безособових речень в українській мові: проскриптивні, екзистенціальні безособові речення, психоемотивні безособові речення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ БЕЗОСОБОВОСТІ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

2.1. Аналіз категорії безособовості у перекладознавчому аспекті

Категорія безособовості, яка виражається безособовими реченнями в обох мовах, зазнає неабияких видозмін під час її перекладу. Лише маленький відсоток англійських та українських речень мають однакову синтаксичну структуру та порядок компонентів. Тільки в такому випадку англійські речення можуть бути відтворені українською мовою без застосування перекладацьких трансформацій. Цей тип перекладу відомий як дослівний. Важливо розрізнити його від граматично буквального перекладу, який передає граматичну форму або синтаксичну конструкцію дослівно, незважаючи на те, що це порушує граматичні та стилістичні норми мови перекладу.

Щоб уникнути некоректного буквального перекладу, необхідно використовувати перекладацькі прийоми, які дозволяють адаптувати буквальний переклад до норм мови перекладу та зробити його адекватним. Для досягнення адекватного та еквівалентного перекладу втрати неминучі. Проте є низка перетворень, які дозволяють зберегти адекватність перекладу лише на рівні цілого тексту. Такі перетворення називаються перекладацькими трансформаціями. Термін «перекладацька трансформація» широко використовується багатьма перекладознавцями, і між ними немає абсолютної згоди щодо трактування цього поняття [38, с. 54].

Спочатку термін «трансформація» був пов'язаний зі становленням «трансформаційної граматики». Трансформаційна граMATика розглядає правила створення синтаксичних структур, які характеризуються одним і тим же змістом, але відрізняються один від одного способами вираження. Згідно з правилами трансформації, з вихідної (ядерної) структури виводяться решта структур (трансформ), або, навпаки, останні зводяться до ядерної структури [63, с. 82].

Питання про визначення перекладацьких трансформацій вирішується відповідно до вихідних принципів конкретної теорії.

Перекладацькі трансформації – це численні та якісно різноманітні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності вихідного тексту всупереч розбіжностям у формальних та семантичних системах двох мов [38, с. 19].

В. Карабан пише, що термін «трансформація» використовується в перекладознавстві в метафоричному сенсі. Насправді йдеться про відношення між вихідними та кінцевими мовними виразами, про заміну в процесі перекладу однієї форми вираження іншою... [29, с. 118]. І. Корунець розуміє під перекладацькою трансформацією «відхід від використання ізоморфних засобів в обох мовах» [41, с. 29].

Ізоморфними засобами є системні еквіваленти, що характеризуються однаковим денотативним значенням та граматичною однотипністю. На думку І. Корунця, «перекладацька трансформація дуже часто визначається використанням слів або граматичних форм у вторинних функціях (генералізація, транспозиція, десемантизація) або в умовах контекстуальної чи ситуативної надмірності» [41, с. 69]. Якщо мовний елемент використовується у первинній функції, тобто у своєму прямому значенні, то за наявності міжмовного системного еквівалента повинен застосовуватись дослівний переклад.

З перелічених визначень бачимо, що термін «перекладацька трансформація» інтерпретується по-різному. Деякі автори, зокрема І.Корунець, обмежують поняття «перекладацька трансформація», маючи на увазі відмову від наявних міжмовних відповідностей, що ґрунтуються на ізоморфних явищах мови. Тим самим дослідники виключають із визначення ті випадки, коли між вихідною мовою та мовою перекладу відсутні такі відповідності. У цьому випадку В. Коптілов пропонує називати подібні перетворення «квазітрансформаціями», тобто «розбіжностями у використанні мовних засобів, що обумовлюються особливостями систем двох мов (відсутністю системних еквівалентів)» [39, с. 59].

Квазітрансформації використовуються у таких основних випадках:

а) лексичні або граматичні лакуни (відсутність в одній із мов цієї граматичної категорії або лексичного закріплення цього значення);

б) розбіжності обсягу значення слів чи граматичних категорій [39, с. 62].

Уявлення процесу перекладу як перетворення однієї форми висловлювання на іншу має умовний сенс. Насправді, одиниці оригіналу залишаються незмінними, перекладач лише підшукує їм у мові перекладу комунікативно рівноцінні одиниці, відбувається «перевираження» сенсу, тобто, між одиницями оригіналу та перекладу виявляються певні відносини, які можуть описуватися умовно – начебто одиниці перекладу отримані шляхом якихось маніпуляцій над одиницями оригіналу.

Ми поділяємо цей підхід до визначення «перекладацької трансформації» як умовного позначення відносин між елементами вихідного та перекладеного текстів. Умовний характер перекладацьких трансформацій полягає ще й у тому, що вони є не реальними діями перекладача, а констатацією процесу перекладу – «постфактум», оскільки цей процес у своїй найбільш істотній частині ніяк не спостерігаємо, так як він відбувається в уяві перекладача [39, с. 76].

У зв'язку з цим перекладацькі трансформації доводиться описувати, зіставляючи вихідні та кінцеві відрізки тексту. На сьогодні, в теорії перекладу відома та описана велика кількість перекладацьких трансформацій. Як вважає С.І. Терехова, загальна інвентаризація та типологічна класифікація всіх можливих мовних перетворень можуть надати безперечну користь перекладознавству, оскільки вона забезпечує вирішення трьох завдань:

- надати перекладачеві повну гаму засобів, здатних висловити це значення;
- виправдати існуючу практику перекладу, оскільки у своїй роботі перекладачі стихійно вдаються до перетворень, часом дуже складних;
- дати лінгвістичне пояснення будь-якому виду розбіжностей під час перекладу [60, с. 64].

Крім того, знання перекладачем правил, прийомів та стереотипів забезпечує більшу надійність та об'єктивність результатів перекладу, допомагає швидше знайти варіант перекладу в умовах нестачі часу.

Оскільки ми розглядаємо категорію безособовості, варто звернутися до класифікації граматичних, або ж як їх називають, синтаксичних трансформацій, які включають зміну граматичних характеристик слів, словосполучень та речень під час перекладу. Розрізняють п'ять основних видів синтаксичних трансформацій [38, с. 155]:

1. Перестановка – полягає у зміні розташування мовних елементів тексту перекладу у порівнянні з текстом оригіналу. Найчастіше це реалізується у зміні порядку слів та словосполучень у структурі речення [38, с. 156].

2. Заміна – це граматична трансформація, коли слово замінюється словосполученням, словосполучення – реченням, кілька речень – одним складним реченням і навпаки;

3. Додавання – це граматична трансформація, внаслідок якої у перекладі збільшується кількість слів, словоформ чи членів речення;

4. Вилучення – це така граматична трансформація, в результаті якої в перекладі вилучається певний мовний елемент;

5. Комплексна граматична трансформація включає дві або більше простих граматичних трансформацій, наприклад, коли в процесі перекладу одночасно здійснюються перестановка та додавання [38, с. 157].

Перекладацькі лексичні трансформації – це різного роду заміна лексичних одиниць мови-оригіналу лексичними одиницями мови-перекладу, які не є їх словниковими еквівалентами. Це може викликатись як стилістичними вимогами, так і відсутністю еквівалента у мові перекладу. Такі перекладацькі трансформації потребують особливої уваги під час перекладу художніх творів [41, с. 44].

Розглянемо окремі види таких трансформацій:

1. Конкретизація значення – це лексична трансформація, у результаті якої слово широкої семантики в оригіналі замінюється словом вузької семантики у перекладі;

2. Генералізація – зводиться до заміни одиниці мови-оригіналу, яка має більш вузьке значення, лексичною одиницею мови-перекладу з широким значенням;

3. Трансформація додавання слова полягає у введенні в переклад лексичних елементів, відсутніх у оригіналі, з метою правильної передачі змісту речення;

4. Заміна слова однієї частини мови словом іншої частини мови [41, с. 76].

Оскільки граматики тісно пов'язана з лексикою, використовуються лексико-граматичні перекладацькі трансформації, які називаються змішаними та складаються з розглянутих вище граматичних трансформацій та різного роду лексичних трансформацій. Серед таких А.В. Мамрак виділяє:

1. Пояснювальний переклад – передача вихідної структури за допомогою інших лексико-граматичних засобів.

2. Редукція – усунення надлишкових елементів оригіналу у перекладі.

3. Цілісна трансформація – заміна стійкого вираження вихідної мови на клішовану фразу мови перекладу.

4. Антонімічний переклад – опис однієї й тієї ситуації за допомогою протилежних за значенням одиниць.

5. Метонімічний переклад – перенесення значення, що базується на суміжності значень у мові оригіналу та перекладу.

6. Комплексна компенсація – усвідомлена заміна слова/словосполучення іншим елементом, оскільки точний еквівалент не здатний створити необхідний вплив на читача [51, с. 72]. Отже, у цій класифікації заміна розглядається більш детально і навіть додається група комплексних трансформацій.

Як правило, трансформації різних видів здійснюються одночасно, тобто поєднуються одна з одною. Саме такий складний комплексний характер перекладацьких трансформацій і робить переклад, а також процес його редагування складним та відповідальним завданням.

В процесі перекладу безособових речень з української мови на англійську часто застосовуються загальні синтаксичні перетворення на рівні речень, щоб забезпечити правильний порядок слів та граматичну коректність речень у цілому. Одним із таких перетворень є зміна порядку слів в реченні. Наприклад, українська мова має дещо вільний порядок слів у реченні, тоді як у англійській мові порядок слів є строго визначеним. Це означає, що в процесі перекладу необхідно змінювати порядок слів у реченні, щоб забезпечити правильну граматику та логіку речення. Це може бути

необхідно для збереження граматичної правильності, стилістичної точності та зрозумілості тексту [59, с. 293].

Основні перетворення зі зміною структури речення в процесі перекладу з української на англійську мову можна класифікувати наступним чином:

- зміна порядку слів у питальних реченнях: в англійській мові зазвичай використовується інверсія, тобто зміна місця підмета та дієслова;

- зміна порядку слів у спонукальних реченнях: в англійській мові зазвичай використовується послідовність «підмет-дієслово-додаток»;

- зміна порядку слів у складнопідрядних реченнях: українська мова має дещо вільніший порядок слів у підрядних реченнях, тоді як в англійській мові використовуються певні правила порядку слів;

- заміна активного стану на пасивний та навпаки. Українська мова часто використовує активний стан, тоді як англійська мова може використовувати і пасивний стан [63, с. 39].

Загалом, загальні синтаксичні перетворення на рівні речень в процесі перекладу з української на англійську мову також можуть включати заміну слів та фраз, які не мають прямого еквівалента в іншій мові. Наприклад, деякі українські фрази можуть мати інші культурні та історичні значення, що можуть бути незрозумілі для англомовних читачів. У таких випадках перекладач повинен знайти найбільш близький еквівалент у іншій мові або використовувати техніки заміни слів та фраз, щоб передати той же зміст у перекладі [65, с. 12].

Одним із способів заміни слів та фраз є використання синонімів, тобто слів, що мають схожий зміст. Іншим способом заміни слів та фраз є використання перифразу, тобто перефразування фрази або слова з використанням інших слів. Іноді перекладачі використовують калькування, тобто буквальный переклад із мови-джерела без зміни структури. Проте, цей підхід може призвести до незрозумілого або неправильного перекладу, оскільки мови можуть мати різну структуру та використовувати різні граматичні конструкції. Крім цього, важливим перетворенням є зміна форм часів та аспектів. Українська мова має менше часових форм, ніж англійська, тому перекладач

повинен використовувати правильні форми часів та аспектів у залежності від контексту та значення речення [65, с. 14].

Нарешті, важливим перетворенням є збільшення або зменшення кількості деталей у реченні. Українські речення можуть бути деталізовані та довгими, тоді як англійські речення зазвичай коротші та більш лаконічні. При перекладі, перекладач повинен вилучати або додавати деталі у залежності від стилю та ефективності речення у тексті.

Отже, категорія безособовості, яка виражається безособовими реченнями в обох мовах, зазнає неабияких видозмін під час її перекладу. Лише маленький відсоток англійських та українських речень мають однакову синтаксичну структуру та порядок компонентів. Для уникнення некоректного буквального перекладу, перекладачі вдаються до застосування перекладацьких трансформацій на граматичному, лексичному та лексико-граматичному рівні. В процесі перекладу безособових речень з української мови на англійську часто застосовуються загальні синтаксичні перетворення на рівні речень, щоб забезпечити правильний порядок слів та граматичну коректність речень у цілому. Серед таких виділяємо: зміна порядку слів у питальних, спонукальних та складнопідрядних реченнях; заміна активного стану на пасивний та навпаки; заміна слів та фраз, які не мають прямого еквівалента в іншій мові; збільшення або зменшення кількості деталей у реченні.

2.2. Експресивні функції категорії безособовості у перекладі художніх текстів

Останнім часом практичні та теоретичні проблеми художнього перекладу дедалі частіше стають предметом досліджень вчених. Складність і специфіка художнього перекладу полягає в тому, що він вимагає від перекладача не тільки дотримання літературних норм, використання відповідних виразних можливостей мови перекладу, а й збереження емоційно-естетичної інформації, властивої художнім творам. Як зауважує А.Д. Швейцер, «перекладач створює не стільки еквівалент оригіналу, скільки його подібність, особливий вид тексту, покликаний представляти вихідний художній твір в іншомовній культурі, забезпечуючи тим самим додаткову

аудиторію вихідного тексту, а також розвиток міжкультурної художньої комунікації у відповідності з вимогами часу, характером літературних процесів та потребами одержувачів, як тих, що володіють, так і тих, які не володіють вихідною мовою» [84, с. 23].

Сучасні теорії перекладознавства визнають, що у перекладі художніх текстів (і навіть текстів інших функціональних стилів) неминучі певні смислові втрати, але елементи сенсу, необхідної правильної інтерпретації тексту художнього твору, перекладач має компенсувати у тексті перекладу. На думку більшості фахівців-перекладознавців, характерною рисою художнього перекладу є чітке відхилення у сторону передачі особливої формальної організації художнього твору. Форма тут розуміється як складний механізм взаємодії ритмічних, жанрових та структурно-композиційних характеристик, де в результаті особливого синтетичного ефекту ми «відчуваємо» не просто зміст, втілений у формі, ми відчуваємо форму, представлену самим змістом [65, с. 19].

Процес сприйняття художнього твору аналогічний впливу форм музичних творів чи картин живопису. Відповідно до методології реалістичного підходу, найсуттєвіше, що потребує збереження під час перекладу, є:

- 1) характерні риси епохи;
- 2) національна та соціальна специфіка;
- 3) творча індивідуальність автора;
- 4) особливості жанру;
- 5) єдність змісту та форми;
- 6) дотримання співвідношення елементів та цілого [61, с. 57].

Кінцевою метою при цьому є досягнення тотожного оригіналу художнього враження в цілому, а також правильна передача загальної інтонації твору, що є ще й головною складністю художнього перекладу [61, с. 59]. Оскільки художній твір створений для передачі певних переживань героїв, відповідно говоримо про його експресивну функцію, яку до речі, можуть виконувати й безособові речення.

Для художнього тексту особливо характерна експресивність як створення художніх образів. Художній образ – основа художнього тексту. У художньому тексті

емоції, почуття, стан свідомості видаються у відбитому вигляді, через уяву письменника, поєднуючи реальність і вигадку. У художньому тексті екстралінгвістичні фактори кодуються за допомогою мови [91, с. 76].

Маючи художньо-естетичні якості, мова художньої літератури апелює певною системою засобів словесно-художньої виразності. Художня мова має відмінні мовні особливості. Експресивність, сприяючи створенню нових засобів передачі думок і почуттів того, хто пише/говорить, є втіленням у мові його особистості, що дуже важливо для художнього тексту. Художня література надає емоційний та естетичний вплив на читача за допомогою повідомлення тієї чи іншої інформації. Для художнього тексту повідомлення тих чи інших фактів – це засіб впливу на читача, на відміну від логічного тексту, у якому він є основною функцією. У художній мові відбувається реалізація специфічної естетичної функції мови, метою якої є втілення художньої моделі в тексті, водночас ця функція переплітається з іншими – прагматичною, комунікативною, емотивною, посилюючи їх [43, с. 154]. Художній текст передає емоційну, естетичну, інтелектуальну інформацію за допомогою раціонального, естетичного впливу на читача. Ця дія відбувається завдяки використанню мовних засобів різних рівнів (граматична семантика, фоносемантика, ритмічна організація тексту, синтаксичні типи речення та ін.). Стилїстичні прийоми, синтаксичні та лексичні виразні засоби є універсальними способами втілення семантики художнього образу.

Мова художнього тексту дуже своєрідна. Письменник, висловлюючи у тексті свої почуття та емоції, намагається привернути увагу читача, пробудити у ньому ті чи інші емоції, впливати на його почуття, викликати почуття співпереживання. Для цього письменник використовує різноманітні засоби вираження експресивності, без яких не обходиться жодний художній твір. За допомогою них автор через призму своїх уявлень про життя, особистий досвід, осмислення та розуміння тих чи інших фактів зображує та транслює дійсність [36, с. 309].

Одним із найважливіших елементів вираження експресивності є експресивний синтаксис. Проблеми експресивного синтаксису набувають у сучасній лінгвістиці все більшої актуальності. Це, перш за все, пов'язане з інтенсивним вивченням структури

тексту, мовної особистості як суб'єкта мовної діяльності, її прагматичних аспектів розмовної, усно-діалогічної мови, взаємовідносин мовця та адресата, звукових засобів посилення виразності мови та посилення її на реципієнта. На важливість вивчення експресивного синтаксису вказували багато відомих лінгвісти та вчених, які займаються цією проблемою. Академік В.В. Коптілов у ряд необхідних досліджень із стилістичного синтаксису включав «проблему експресивних – виразних, образотворчих – відтінків, властивих тій чи іншій синтаксичній конструкції чи тим чи іншим комбінаціям синтаксичних конструкцій» [39, с. 105]. Експресивний синтаксис має великі можливості, як посилювати, так і, навпаки, послаблювати виразність мовного висловлювання. У письмі для цього служать розділові знаки, а в усному мовленні – емпатична інтонація. Однак і те, й інше визначається синтаксичними особливостями висловлювання. Експресивний синтаксис має приналежність до категоріального апарату стилістики. Однак, термін «експресивний синтаксис» позначає вчення про побудову виразного мовлення, предметом вивчення якого є лінгвістичні основи експресивного мовлення, термін «стилістичний синтаксис» слід віднести до метамови стилістики, бо, як відомо, стилістичний прийом завжди є виявленням потенційних виразних можливостей засобів загальнонародної мови [45, с. 138].

Експресивність властива одиницям усіх рівнів мови і має відносно чітко виражену позитивну або негативну конотацію. Вважається, що багато експресивних засобів, у тому числі тропи сягають особливостей побудови висловлювання в емоційно забарвленій мові. «Експресивні синтаксичні конструкції є засобом вираження не лише лінгвістичної категорії експресивності, а й ключових текстових категорій. Наприклад, у художніх творах вона може бути виражена за допомогою такого засобу як розділові знаки» [59, с. 293]. Експресивні синтаксичні конструкції допомагають читачеві заглянути в найпотемніші куточки людської душі і змушують задуматися про деякі аспекти дійсності, щоб надати тексту більшої яскравості та виразності. Одними з таких є безособові речення.

Безособовий предикат здатний виражати динамічні (уявлення, які розвиваються в часі та/або просторові ознаки) і статичні (уявлення наявності ознаки

іманентно або в тимчасовій локалізованості) деагентивні ситуації, спираючись на морфологічні засоби вираження: динамічна ознака виражається відмінково-дієслівними формами, статична – безособовими предикативами (у прототипічних моделях) [63, с. 76]. У художньому тексті подібна диференціація на семантичному рівні має принципове значення: за рахунок безособових речень можливий або різнобічний опис, або просування, або розвиток ситуації.

Порядок слів у взаємодії з інтонацією є основним засобом оформлення актуального членування речення, що впливає на експресивність тексту [62, с. 49]. При цьому порядок слів та інтонація похідні від функції слів як компонентів актуального членування речення. Експресивність безособового речення може створюватися за допомогою інверсійного порядку слів. При нейтральному порядку слів тема передує ремі. При інверсії спостерігається зворотна чи дистантна послідовність компонентів актуального членування: рема передує темі чи частини теми, частина реми передує темі. При цьому емпатичний наголос виділяє рему, що виявилася не на «своєму» місці [62, с. 56].

Експресивного характеру мови надає й інверсія у словосполученнях. До такої інверсії, за спостереженнями М.І. Хворостяна, відносяться: препозиція додатка по відношенню до основного дієслівного слова, перенесення обставини міри та ступеня на початок речення, препозиція інфінітиву в складному дієслівному присудку, препозиція іменної частини присудка з семантикою оцінки по відношенню до дієслова-зв'язки [62, с. 63]. При об'єктивному порядку слів не тільки тема повинна розташовуватися перед ремою, а й компоненти словосполучень, які входять до складу реми, повинні розташовуватися у певній послідовності, що створює їх граматичну і номінативну цілісність.

При об'єктивному порядку слів словосполучення в ролі одного компонента актуального членування (теми чи реми). Норми об'єктивного порядку слів у межах цілісних словосполучень включають: препозицію узгоджуваного визначального компонента стосовно головного; постпозицію залежного керованого компонента по відношенню до керувального, препозицію прилеглого прислівника із закінченням на *-o(-e)* і постпозицію інфінітиву по відношенню до головного слова; препозицію

кількісного прислівника та постпозицію якісного прислівника по відношенню до головного слова – іменника [62, с. 67]. «Емотиви тяжіють до винесення на початок речення, оскільки емоція завжди супроводжує висловлювання чогось нового» [91, с. 106]. Слід уточнити, що твердження, протилежне цьому, не буде вірним: якщо емоція має на увазі фактор новизни, то фактор новизни не завжди передбачає виникнення емоції.

Когнітивний підхід до аналізу експресивної функції категорії безособовості англійської та української мов, використовуючи методи порівняльного аналізу, дозволяє встановити загальні риси національних менталітетів носіїв мови. Серед таких виділяють непрогнозованість результату, неконтрольованість дії, колективність тощо. Таким чином, мови можна зіставляти на трьох рівнях:

1) У призмі висловлювання можна порівнювати різні способи вираження граматичного значення безособових речень.

2) У призмі змісту категорія безособовості порівнюється залежно від обсягу її значень у мові. При цьому граматична категорія може бути відсутня в одній із зіставних мов або мови можуть мати різні граматичні субкатегорії.

3) У призмі функціонування навіть подібні категорії можуть використовуватися по-різному, оскільки підпорядковуються стандартному вибору мовних засобів у тій чи іншій ситуації. Такий розподіл можна використовувати й для перекладознавчого аналізу, який застосовано у цій роботі [74, с. 45].

Сенс перекладених речень багато в чому залежить від відповідної ситуації, широкого/вузького контексту. При перекладі художнього твору основним завданням перекладачів є передача художньо-естетичних переваг оригіналу та повноцінна трансляція емоційних станів та реакцій одержувачів, що належать до іншої культури. Задля досягнення цієї мети перекладачі можуть йти на вибір лексичних, синтаксичних та граматичних засобів, не пов'язаних із ментальністю носіїв англійської мови, при цьому жертвуючи як природністю звучання перекладеного тексту, так і певними особливостями оригінального тексту. Переклад, як правило, не обмежується вибором із тих елементів, які зафіксовані у двомовних словниках як певні відповідники. Наприклад, у практиці перекладацької діяльності зустрічається безліч випадків, коли

використовуються слова, які безпосередньо не передбачені словниками, оскільки словник не в змозі передбачати всі конкретні контекстуальні поєднання [65, с. 9].

Зазначається, що проблема передачі відтінків експресивного значення категорії безособовості є однією з найактуальніших проблем перекладу. До основних способів вираження експресивної функції досліджуваної категорії у художньому тексті відноситься використання модальних дієслів, модальних словосполучень, непрямих способів, а також використання різних лексичних засобів. В англійській мові переважають модальні дієслова, тоді як у українській – модальні слова та частки. Одні й ті модальні модифікатори в англійській та українській мовах можуть використовуватися для вираження різних типів модальності, а схожі модальні відтінки можуть виражатися різними мовними засобами [66, с. 63].

Отже, художня література надає емоційний та естетичний вплив на читача за допомогою повідомлення тієї чи іншої інформації. Художній текст передає емоційну, естетичну, інтелектуальну інформацію за допомогою раціонального, естетичного впливу на читача. Ця дія відбувається завдяки використанню мовних засобів різних рівнів. Одним із найважливіших елементів вираження експресивності є експресивний синтаксис, який включає використання безособових речень, за рахунок яких можливий або різнобічний опис, або просування, або розвиток ситуації. Експресивність безособового речення може створюватися за допомогою інверсійного порядку слів. У перекладі категорія безособовості порівнюється залежно від обсягу її значень у мові. При цьому граматична категорія може бути відсутня в одній із зіставних мов або мови можуть мати різні граматичні субкатегорії, що впливатиме на їхнє експресивне функціонування.

2.3. Методи дослідження відтворення категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто»

Матеріалом дослідження виступає український твір В. Підмогильного «Місто» – перший український урбаністичний твір, що вийшов друком у 1928 році. З 30-х років ХХ століття твір було заборонено разом із іншими творами письменника як

антирадянський. У центрі уваги – сільська молодь, яка «вийшла в люди» та почала руйнувати стіну між двома світами.

Сюжет полягає у тому, що юнак із села разом із двома друзями вирушає на кораблі Дніпром до міста-героя – Києва. Він прагне вивчитися і повернутися до рідного села, щоб принести туди нове життя. Нічний Хрещатик, метушливі трамваї, безтурботні панночки з оголеними плечима, безліч будинків – ці деталі були абсолютно новими та ворожими для Степана. Він прагнув стати письменником і досягнути своєї мети, але це не задовольняє його непереможну самозакоханість. У романі порушується проблематика різних світоглядів, складної внутрішньої еволюції та відносин головного героя з жінками. Він актуальний і сьогодні, особливо для тих, хто залишає рідні місця у спробі влаштувати свою долю та підкоряється законам великого міста. Крім цього письменник торкнувся теми сексизму та психологічного та фізичного насильства.

У творі зустрічаємо використання безособових речень, вибірка яких становить 214 одиниць. Задля дослідження їх відтворення в англomовному перекладі були використані загальнонаукові методи дослідження, такі як спостереження, опис, індукція, дедукція, аналіз, синтез, а також компонентний аналіз, контрастивний аналіз структурних моделей для виявлення подібних характеристик або особливостей, перекладацький аналіз, а також статистичний метод. Розглянемо їх детальніше.

Описовий метод належить до найдавнішого у науці про мову. Найдавніші граматики були переважно описовими; такими же переважно є і сучасні граматики. Описовий метод і сьогодні є провідним прийомом аналізу мовних фактів у науковій, навчальній літературі, численних тлумачних словниках, енциклопедичних виданнях тощо. Причому в енциклопедіях для опису фактів часто використовують малюнки, фотографії, карти, схеми, таблиці тощо [96, с. 57]. Як лінгвістичний інструмент опису природної мови використовується метамова. Описовий метод за своєю природою є методом синхронного аналізу.

Складовими частинами методу є спостереження, узагальнення, інтерпретація та класифікація. Сутність спостереження полягає у виділенні одиниць опису, їх

властивостей, ознак, показників. Наприклад, виділення різних груп лексики, граматичних властивостей слів тощо [102].

Узагальнення зводиться до синтезу подібних і повторюваних явищ, одиниць спостереження в одну ширшу категорію, у якій вони об'єднуються тими чи іншими ознаками. Наприклад, споріднена за тими чи іншими ознаками лексика у тематичні, термінологічні, синонімічні та інші групи [102].

Інтерпретація результатів спостереження є їх тлумачення, встановлення місця факту серед інших фактів. Необхідно мати на увазі можливість різних інтерпретацій одного й того самого факту чи результату. Класифікація базується на розподілі сукупності фактів щодо один одного за певними ознаками. Результати класифікації часто оформлюються у вигляді таблиць, наприклад, класифікація голосних та приголосних звуків. Описовий метод диференційовано застосовується залежно від належності вченого до тієї чи іншої школи чи напряму [61, с. 39]. У своєму дослідженні ми застосовуємо описовий метод та його складові для класифікації граматичних форм безособових речень, а також виділенні їх семантичних груп.

Порівняльний метод використовується як для опису фактів усередині однієї мови, так і фактів різних мов. Набагато частіше порівняльний метод і розуміють як дослідження та опис однієї мови через її системне порівняння з іншою мовою (мовами) з метою прояснення її специфічності. Порівняльне вивчення мов стикається із загальними принципами їх типологічного дослідження, тому часто цей метод носить інші назви – порівняльно-типологічний, або просто типологічний, відрізняючись від останнього не специфікою прийомів, а завданнями дослідження. Порівняльний метод особливо ефективний стосовно споріднених мов, він спрямований насамперед виявлення відмінностей між двома порівнюваними мовами, тому називається також контрастивним методом [41, с. 84].

Ідея порівняльного методу була теоретично обґрунтована вже І.А. Бодуен де Куртене, який вважав, що порівняльне вивчення мов може ґрунтуватися на виявленні подібності та відмінностей між мовами незалежно від їх історичних чи генеалогічних зв'язків. Складовими частинами порівняльного методу є встановлення об'єкту порівняння, порівняльна інтерпретація та типологічна характеристика. Встановлення

об'єкту порівняння полягає у виборі будь-якої ознаки мовного явища – фонетичної, граматичної, лексичної, семантичної – як приклад об'єкту дослідження. Об'єктом порівняння можуть бути всі одиниці мови та відносини між ними – від фонем до речень [102].

Порівняльна інтерпретація полягає насамперед у тому, що факти і явища вивчаються з допомогою описового методу, а отримані результати порівнюються. Наприклад, щоб виділити аглютинативний і флективний типи мов, були вивчені в ряді тюркських та індоєвропейських мов система афіксації, типи відмінювання та наявність чергувань у корені та деякі інші явища. Зіставлення отриманих результатів показало, що для аглютинативного типу мов характерні розвинена система словотвірної та словозмінної афіксації, граматична однозначність афіксів, єдиний тип відмінювання та відсутність значущих чергувань в корені та деякі інші ознаки, для флективних – поліфункціональність граматичних відмінювань, наявність фонетично не обумовлених змін кореня та інші ознаки. Останній етап порівняльного методу – типологічна характеристика – спрямований на виявлення типових та нетипових ознак досліджуваного явища, встановлення його місця у проведеній класифікації [41, с. 132]. У нашому дослідженні порівняльний або контрастивний метод використовується для зіставлення основних структурних та семантичних ознак категорії безособовості в англійській та українській мовах.

Сутність методу компонентного аналізу полягає у виділенні мінімального набору ознак у певної сукупності мовних одиниць та категорій мови, за допомогою яких одні одиниці та категорії різняться між собою, інші, навпаки, об'єднуються у різні угруповання. Ознаки, що відрізняють мовні факти один від одного, називаються диференціальними, ті, що допомагають об'єднувати факти, називають інтегральними [49, с. 157]. Спочатку метод компонентного аналізу полягав у застосуванні до дослідження фонем, а потім, завдяки своїй ефективності та універсальності, поширений в інші сфери мови – семантику, лексику, граматику. У сучасному мовознавстві удосконалюються існуючі та розробляються нові прийоми та методики виявлення семантичних ознак, метод компонентного аналізу поширюється на морфологію та синтаксис, психолінгвістичні прийоми дослідження мови [49, с. 159].

У нашому дослідженні метод компонентного аналізу застосовуємо для виявлення семантичних ознак безособових речень у порівнювальних мовах.

Метод перекладацького аналізу використовується трактується як активна діяльність фахівця з перекладу, яка спрямована на поглиблене розуміння оригіналу тексту, на визначення його основного комунікативного завдання [51, с. 79]. В результаті перекладач розробляє стратегію перекладу того чи іншого тексту. Призначення перекладацького аналізу у тому, щоб сприйняти текст перекладу як єдине ціле, розклавши його на компоненти, виявити його типологічні ознаки, зрозуміти, які труднощі він містить, що в ньому релевантно, значуще для подальшого перекладу, а чим можна пожертвувати, яку стратегію перекладу вибрати. У нашому дослідженні ми використовуємо метод перекладацького аналізу задля визначення способів перекладу українських безособових речень в англійській мові.

Статистичний метод встановлює частотність тих чи інших фонем у слові, частоту використання тієї чи іншої мовної одиниці в певному тексті або в мові в цілому, типовість конкретних мовних явищ для певного періоду розвитку мови або для певного мовного стилю [1, с. 26]. Ми використовуємо статистичний метод задля аналізу частоти використання структурних та семантичних типів безособових речень, а також для визначення відсоткового співвідношення перекладацьких трансформацій та способів, використаних в процесі відтворення безособових речень в досліджуваному творі.

Отже, матеріалом нашого дослідження слугує україномовний твір «Місто» та В. Підмогильного та його переклад англійською мовою, з якого було створено вибірку безособових речень у кількості 214 одиниць. В процесі дослідження ми притримуємось комплексної методики дослідження, що включає наступні методи дослідження: описовий метод та його складові для класифікації граматичних форм безособових речень, а також виділенні їх семантичних груп; контрастивний метод використовується для зіставлення основних структурних та семантичних ознак категорії безособовості в англійській та українській мовах; метод компонентного аналізу застосовуємо для виявлення семантичних ознак безособових речень у порівнювальних мовах; метод перекладацького аналізу задля визначення способів

перекладу українських безособових речень в англійській мові; статистичний метод використовується задля аналізу частоти використання структурних та семантичних типів безособових речень, а також для визначення відсоткового співвідношення перекладацьких трансформацій та способів, використаних в процесі відтворення безособових речень в досліджуваному творі.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СПОСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ БЕЗОСОБОВОСТІ В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТВОРУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»

3.1. Контрастивний аналіз синтаксичного вираження категорії безособовості в українсько-англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто»

Матеріалом нашого дослідження виступає категорія безособовості, яка виражається безособовими реченнями у художніх текстах українського роману В. Підмогильного «Місто» та їх переклад англійською. Безособові речення є яскравим прийомом для створення експресивності у художніх текстах, адже не називаючи діяча, створюється ефект невідомості, містичності та наштовхує читача на політ фантазії, інтригуючи його. Як показало дослідження, українська мова має ширший спектр безособових речень ніж англійська, тому розглянемо детальніше як відтворюються структурні особливості безособових речень.

Наведемо приклад безособового речення з досліджуваного роману:

Здавалосьь, далі пливати нема куди [87, с. 1]. – *It seemed you couldn't go any farther* [88, с. 1].

У наведеному прикладі предикативним центром в українських безособових реченнях є головний член, виражений безособовим дієсловом, що властиво українській мові. В англійському перекладі простежуємо введення речення з формальним підметом *it*.

Вищенаведений спосіб перекладу безособового речення функціонує в обмеженій сфері, проте розглянемо приклади, які ми відібрали методом суцільної вибірки:

Виявилось, що тут і робитиметься, що незабаром оце мають починати [87, с. 2]. – *It turned out that they were to take place exactly here, and that they were about to begin* [88, с. 2].

У наведеному прикладі українське речення містить безособове дієслово виявилось, що є вставним. У перекладі воно знову ж таки відтворюється за допомогою введення формального підмета *it*, що є властивим для такого роду безособової форми дієслова. У тексті роману ми часто зустрічаємо безособові дієслова подібного типу і всі вони відтворюються за допомогою формального підмета *it*, що вказує на певну закономірність в процесі відтворення таких речень. Також, у зазначеному реченні відокремлюємо безособове дієслово *робитиметься*, яке у перекладі відтворюється за допомогою введення смислового підмета *they* та інфінітивної конструкції *were to take place*.

Розглянемо наступний приклад:

Дорогою купив коробок сірників і, хоч як йому хотілось закурити, боявся, щоб не знудило [87, с. 6]. – *Along the way he bought a box of matches, and although he wanted to smoke very much, he was afraid that it would make him nauseous* [88, с. 7].

У наведеному прикладі виділяємо безособове дієслово *хотілось* у реченні, яке є вставним у складносурядному реченні. Так, у перекладі воно відтворюється за допомогою введення смислового підмета *he* та дієслова *wanted* у минулому часі. До того ж, варто звернути увагу на використання безособового слова *не знудило*, яке у перекладі відтворюється за допомогою введення формального підмета *it* у поєднанні з конструкцією *make smb do smth* та прикметника *nauseous*.

Проте скупатись йому не пощастило. Це можна було робити тільки на пляжі, тобто перевізшись з берега на острів [87, с. 8]. – *But he had no luck with bathing. This could only be done on the beach, which is to say he would have had to take the ferry over to the island* [88, с. 9].

У наведеному прикладі перше речення є односкладним безособовим, у якому головний член, а саме присудок виражений дієсловом у неозначеній формі *не пощастило*. У перекладі безособове речення відтворюється за допомогою використання смислового підмета *he*, а саме дієслово видозмінюється на фразу *to have luck* у минулому часі.

Окрім безособових дієслів виділяємо групу безособових речень з головним членом, вираженим дієслівною формою на *-но, -то*:

– *Я старий, але бадьорий, – виголошував дід. – Мені не страшно смерті. Бо дух мій класично ясний і спокійний...* [87, с. 10]. – “*I may be old but I’m energetic,*” announced the old man. “***I’m not scared*** of death. Because my spirit has classical clarity and tranquility” [88, с. 11].

У наведеному прикладі безособове речення *Мені не страшно смерті* містить головний член речення – присудок, у дієслівній формі із закінченням *-но*. У перекладі вводиться смисловий підмет *I* із дієсловом *be* та дієприкметником *scared*.

Вищезгаданий спосіб перекладу також застосовується у наступному реченні:

Дідькові вона потрібна, – засміявся Левко. – Сказано про неї – мертва мова [87, с. 5]. – “*Completely,*” laughed Levko. “***Why do you think it’s called*** a dead language?” [88, с. 7].

У цьому реченні головний член безособового речення вживається у дієслівній формі із закінченням на *-но* *сказано*. У перекладі безособове речення передається за допомогою введення смислового підмета *you*, а зазначена дієслівна форма відтворюється за допомогою пасивного стану та формального підмету *it* – *it’s called*. Вибір перекладача ввести смисловий підмет пов’язаний з прагненням перекладача посилити експресивність висловлення.

Розглянемо реалізацію категорії безособовості, за допомогою безособового речення з головним членом, вираженим поєднанням інфінітива з предикативом:

Він казав собі, що путь Левкова – його путь, і на долю товаришеву мимоволі заздрив. Годі щось краще уявити, як таку чепурненьку кімнату! [87, с. 16]. – *He told himself that Levko’s path was his path too, and involuntarily he felt a touch of jealousy regarding his friend. He couldn’t imagine anything better than such a handsome little room* [88, с. 17].

У наведеному прикладі безособовим виступає друге речення прикладу, у якому головний член виражається за допомогою інфінітива з предикатом, а саме *годі*

уявити. У перекладі такий головний член відтворюється за допомогою смислового підмета *he*, який вводиться перекладачем на базі імпліцитної інформації речення. Сам же інфінітив з предикатом відтворюються за допомогою модального дієслова та інфінітива без частки *to* – *couldn't imagine*.

Розглянемо ще один приклад вищезгаданого способу перекладу безособового речення:

З автобусного нутра **повіяло** смертю й нікотинном [87, с. 18]. – *I caught a whiff of its insides that reek of death* [88, с. 20].

Наведений приклад ілюструє безособове речення, яке твориться за допомогою дієслова неозначеної форми *повіяло*. У перекладі таке речення стає двоскладним за допомогою смислового підмета *I*, який вводиться перекладачем на базі імпліцитної інформації речення. Неозначена форма дієслова відтворюється метафоричною фразою *to catch a whiff*.

Розглянемо наступний приклад безособового речення:

Що могло бути в душі того крамаря, крім копійок та оселедців? **Що може** крамар почувати? [87, с. 28]. – *What could there be in this shopkeeper's soul, besides kopecks and marinated herring? What feelings could he possess?* [88, с. 29].

У наведеному прикладі категорія безособовості на синтаксичному рівні виражається за допомогою поєднання неозначеної форми дієслова *мало* та інфінітива *бути*. У перекладі такий головний член відтворюється за допомогою модального дієслова та інфінітиву без частки *to* – *could be*, що є частиною структури *there is/there are*.

Зазначений спосіб вираження категорії безособовості, а саме структура *there is/there are*, не є частотним способом відтворення українського безособового речення:

– **Скоро буде** заправка, – **відповів** я [87, с. 24]. – «*There's a gas station coming up*», *I answered* [88, с. 25].

Як бачимо, головний член безособового речення виражений дієсловом *бути* у майбутньому часі *буде* після якого слідує додаток, виражений іменником *заправка*. У

перекладі ж використовується конструкція *there is*, що є звичним еквівалентом саме такого типу речень.

Розглянемо наступний приклад безособового речення:

От вони, ці горожани! Все це – старий порох! Їх треба стерти. І він до цього покликаний [87, с. 22]. – *So there they are, these city folk! They're nothing but the dust of the past that **needs to be swept out**. And that was to be his goal* [88, с. 21].

У наведеному прикладі безособовим реченням є *Їх треба стерти*, у якому головним членом є допомогою інфінітива з предикатом *треба стерти*. В англійському перекладі зустрічаємо багато змін на синтаксичному рівні, а саме об'єднання двох простих речень в одне складнопідрядне, у яке вводиться смисловий підмета *they*, який реконструюється з експліцитного елемента контексту українського речення, а присудок розглянутого безособового речення відтворюється за допомогою складеного дієслівного присудка, у якому інфінітив виражається у формі пасивного стану *needs to be swept out*.

Розглянемо схожий приклад безособового речення до попереднього:

Ось вони – горожани! Крамарі, безглузді вчителі, безжурні з дуруців ляльки в пишних уборах! Їх треба вимести геть! Розчавити цю розпусну черву, і на місце їх прийдуть інші [87, с. 22]. – *Here they are – these urbanites! Shopkeepers, brainless teachers, ignorantly carefree dolls in fancy costumes. **They should be swept away!** They should be crushed, these worms, to make room for others* [88, с. 21].

Наведений уривок містить односкладне безособове речення *Їх треба вимести геть!*, у якому головний член виражений інфінітивом у поєднанні з предикатом. В англійському перекладі цього речення зустрічаємо введення смислового підмета *they* на основі експліцитного елемента українського речення, а сам присудок є складеним у поєднанні модального дієслова та інфінітива пасивного стану *should be swept away*.

Розглянемо наступний випадок використання категорії безособовості у досліджуваному романі «Місто»:

А може, й додому, на село, доведеться вертати – треба грошей на проїзд. Він тупо переконував себе, що це конче варто мати на увазі [87, с. 31]. – *Perhaps **he would***

have to return home to the village – he would need money for the ticket. He doggedly persuaded himself that such things had to be kept in mind [88, с. 32].

У наведеному прикладі безособовість виражається за допомогою безособового речення, у якому головний член виражений безособовим дієсловом *доведеться* у поєднанні з інфінітивом *вертати*. В англійському варіанті з'являється смисловий підмет *he* на базі імпліцитної інформації речення, що утворює особове двоскладне речення з присудком у формі *subjunctive mood*.

Розглянемо наступний приклад:

Дізнавшись, що в с. Глухарях з вимоги сільради змінено непутящого агронома, Степан з жалем подумав: — І в нас треба було б. Так у нас же люди, як пень [87, с. 44]. – *Learning that in the village of Hlukhari, at the request of the village council, an unreliable agronomist was fired from his job, Stepan sorrowfully reflected: “That’s what we needed in our village! But our people just sit like bumps on a log”* [88, с. 45].

У наведеному прикладі безособове речення містить головний член виражений допоміжним присудковим словом *треба* та неозначеною формою дієслова умовного часу *було б*. У перекладі вводиться конструкція *that is* для збереження порядку слів у реченні, а також знаходимо смисловий підмет *we* та присудок у формі дієслова минулого часу *needed*.

Розглянемо приклади безособових речень, у яких присудок виражений неозначеною формою дієслова:

Хіба тим очам занурюватись у глибіню книги, в сховище великих думок, покликаних рухати світом? [87, с. 15]. – *Were theirs the eyes that would delve into the depths of these books, these repositories of important ideas, destined to set the world in motion?* [88, с. 17].

У наведеному прикладі головний член безособового речення виражається неозначеною формою дієслова. У перекладі вбачаємо введення неживого підмета в структуру англійського речення, що виявилось досить частотною трансформацією під час перекладу безособових речень.

Розглянемо наступний приклад:

Не ненавидіти треба місто, а здобути. Ще мить тому він був погноблений, а тепер йому виділись безмежні перспективи [87, с. 35]. – *The city must be conquered, not despised! A moment earlier he had been crushed, but now he was envisioning endless possibilities* [88, с. 36].

У наведеному прикладі безособове речення містить головний член у формі інфінітиву без додаткових дієслів. В англійському варіанті речення вводиться неживий підмет *the city*, а присудок виражається поєднанням модального дієслова з інфінітивом форми пасивного стану.

Розглянемо ще один приклад безособового речення:

– «Тут – *аби продати*», – подумав він [87, с. 10]. – “*Anything to make a sale,*” *he thought* [88, с. 11].

У наведеному прикладі головний член безособового речення виражений інфінітивом, який поєднується з допоміжним словом *аби*. У перекладі вводиться смисловий підмет *anything*, а присудок відтворено інфінітивом.

Далі розглянемо синтаксичне вираження безособової категорії за допомогою слів *було, не було, немає*, при яких є додатки родового відмінку або інфінітив:

Що буде далі, як він житиме? Він пропаде, він старцем вертатиме додому. Чом було не їхати до свого окружного міста на педкурси? [87, с. 18]. – *He would return home a beggar. Why didn't he sign up for the education courses in the provincial town near his village? What was the point of these childish dreams of Kyiv and the Institute?* [88, с. 19].

У наведеному прикладі головним членом виступає інфінітив дієслова *не їхати* у поєднанні зі словом *було*. У перекладі вводиться смисловий підмет *he*, що утворює повноцінне двоскладне речення.

Іноді вибір смислового підмета пов'язаний з прагненням перекладача посилити експресивність висловлення, наприклад:

Не їхати ж мені електричками [87, с. 26].– *You don't want me to have to take a bunch of trains, do you?*» [88, с. 28].

У цьому прикладі головний член виступає у ролі інфінітива не їхати, в той час як у перекладі звернення до співрозмовника транслюється за допомогою введення смислового підмета *уої*, що підвищує експресивність речення.

Розглянемо ще один подібний приклад:

Везти його з собою не хотілось [87, с. 27]. – ***I didn't want to drag him along*** [88, с. 28].

У цьому прикладі експресія українського безособового речення із зворотнім дієсловом передається за допомогою введення смислового підмета *I*, і також за допомогою фразового дієслова *drag along*, яке означає «тягнути за собою» та відображає бажання перекладача передати важкість, обтяжливість чи незручність везти з собою людину, відсутність бажання виконати дію.

Далі розглянемо безособове речення з головним членом з адвербіальним словом:

Щоправда, їй було трохи певніше — вона ж хвалилась, що батьки постачатимуть харч, а він мав тільки надію на стипендію; вона їхала на помешкання до подруг, а в нього був тільки лист від дядька до знайомого крамаря; у неї і вдача була жвавіша, а він був зосереджений і ніби млявий [87, с. 45]. – ***Actually, her prospects were somewhat more certain. She bragged that her parents would provide her with food. He was hoping for a stipend. She would be living with some girlfriends in their apartment*** [88, с. 46].

У наведеному прикладі головний член безособового речення виражається неозначеною формою дієслова *бути*, а також прислівником *певніше*. У перекладі вводиться неживий смисловий підмет, що утворює двоскладне речення, де присудок виражений дієсловом *to be* у минулому часі та прикметника *certain*.

У наступному реченні категорія безособовості простежується у підрядній частині складнопідрядного речення:

Шкодуючи за прекрасними роками завірюх, коли висунутись було так легко, він з мідною упертістю селянина стукав у всі двері, використовуючи випадкові зв'язки, й попав кінець кінцем посаду інструктора клубної роботи, за яку тримався

руками, зубами й обома ногами [87, с. 53]. – *Nostalgic for the beautiful turbulent years when it was so easy to get ahead, he knocked on all doors with a villager's steely determination and took advantage of every fortuitous acquaintance, until at last he landed himself a position as an instructor of club work, to which he clung with hands, teeth, and both his feet* [88, с. 54].

У наведеному прикладі категорія безособовості простежується у підрядному реченні *коли висунутись було так легко*, де головний член виражений неозначеною формою дієслова *висунутись*, а також у реченні присутнє дієслово *бути* у неозначеній формі з прислівником *легко*. В англійському перекладі вводиться формальний підмет *it* у конструкції з інфінітивом.

Отже, матеріал дослідження показав, що категорія безособовості в українській мові виражається безособовими реченнями, у яких головний член, виражений: безособовим дієсловом; головний член, виражений дієсловом у неозначеній формі; головний член, виражений дієслівною формою на -но, -то; головний член, виражений поєднанням інфінітива з предикативом; головний член у формі інфінітиву без додаткових дієслів; за допомогою дієслів *було*, *не було*, *немає*, при яких є додатки родового відмінку або інфінітив; головний член виражений прислівником у поєднанні з неозначеною формою дієслова. Переклад українських безособових речень здійснюється за допомогою англійських двоскладних речень, що досягається завдяки введенню формального підмета чи введенню смислового підмета на основі контексту, введення неживого смислового підмета, а також, конструкцій *there is/there are, that is*.

3.2. Способи відтворення українських безособових речень в англійському перекладі твору В. Підмогильного «Місто»

Як зазначалось раніше, в процесі перекладу будь яких творів застосовуються різного роду перекладацькі трансформації. Оскільки ми досліджуємо переклад категорії безособовості, тобто ми говоримо про рівень речення, варто розглянути використання граматичних перекладацьких трансформацій під час відтворення твору «Місто» В. Підмогильного. Також, ми будемо звертатися до лексичних

трансформацій, щоб проаналізувати відтворення семантичного значення головних та другорядних членів безособових речень. Розглянемо їх детальніше.

Наведемо наступний приклад:

В кімнаті вечоріло. І в присмерках голос учителя бринів справді пророче [87, с. 1]. – *It was getting dark in the room, and in the dusk the Latin instructor's voice resounded like a prophet's* [88, с. 1].

У наведеному прикладі українське безособове речення виражається безособовим дієсловом *вечоріло*. За семантичним значенням таке речення ми відносимо до погодних, адже вони описують стан природи. У перекладі спостерігаємо використання трансформації перестановки, адже воно було відтворено відповідно до граматичної побудови речення англійською мовою за допомогою формального підмета *it*, проте семантика зберігається, адже зазначена семантична група є спільною для української та англійської мов. Також, звернемо увагу, що на синтаксичному рівні відбулося об'єднання двох речень, адже англійська мова тяжіє до складних речень.

Розглянемо наступний приклад реалізації категорії безособовості в українській мові:

У об'яві сказано дуже короткими рядками, його зовсім не обходив його молодечий порив, його пристрасне прагнення відразу розв'язати всі справи [87, с. 22]. – *The announcement that contained all this information in a few short lines of text was entirely unconcerned with his idealistic enthusiasm, his youthful passion to solve all problems immediately* [88, с. 23].

У наведеному прикладі безособовість вербалізується за допомогою дієслова із закінченням на *-но*. За семантичним значенням речення є констативним, тобто констатується факт сказаного. У перекладі з'являється неживий смисловий підмет, виділений з контексту. На рівні речення використовується комплексна трансформація, адже ми виділяємо додавання деяких елементів, а також перестановку членів речення. На лексичному рівні спостерігаємо трансформацію модуляції *молодечий порив – idealistic enthusiasm*.

Розглянемо наступний приклад безособового речення:

Перша з них – це інститут. Треба вступити до інституту, а не бавитись всякими мріями, хоч би й якими високими [87, с. 38]. – The first of these hurdles was the Institute. He must gain admittance to the Institute and not fool around with all kinds of dreams, no matter how noble [88, с. 39].

У наведеному прикладі безособовість виражається за допомогою інфінітиву та предикативного слова *треба*, а також власне безособового дієслова *не бавитись*. Відносимо зазначене речення до аломорфного семантичного типу безособового речення, а саме проскриптивного, який позначає необхідність та потребу. У перекладі вводиться смисловий підмет *he*, що робить речення особовим і двоскладним. На лексичному рівні використовуються деякі перекладацькі трансформації, а саме присудок *треба вступити* відтворюється конкретизацією значення *must gain admittance*, а наступне безособове дієслово *не бавитись* перекладається за допомогою фразового дієслова *not fool around*, що є прикладом еквівалентного відповідника. Загалом, переклад зазначеного речення є вдалим, адже синтаксично усі члени збережені, а на лексичному рівні перетворення є доцільними і еквівалентними.

Розглянемо ще один приклад речення попередньо зазначеного семантичного типу:

Він особливо натиснув на "партію", слові, що, на його думку, мало магічний вплив на речення, де стояло. — А селян теж треба українізувати? — боязко спитала Ганнуся. — Виходить, що й їх треба. Бо скажіть по правді — який з дядька українець? Степан не витерпів і енергійно втрутився в розмову [87, с. 16]. – He put particular emphasis on “party,” a word, he felt, that had a magic influence on any sentence in which it appeared. “Will the villagers be ukrainized too?” asked Hanusia, hesitantly. The instructor smiled politely. “It turns out they’ll need it, too. After all, what kind of a Ukrainian can a bumpkin be?” [88, с. 17].

У наведеному прикладі категорія безособовості виражається за допомогою безособового питання з головним членом інфінітивом з предикативним словом *треба*. За семантичним типом речення є проскриптивним, яке виражає можливість виконання дії. У перекладі використовується пасивний стан, що робить безособове

речення особовим завдяки зміні синтаксичної побудови речення, проте семантичне значення втрачається, оскільки в англійській мові зазначений семантичний тип безособового речення відсутній і відтворене питання не має того семантичного навантаження, що й оригінал, адже воно звучить як уточнення. Також, зустрічаємо використання безособового дієслова *виходить*, яке є головним членом односкладного речення і у перекладі відтворюється за допомогою формального підмету *it*.

Розглянемо наступний приклад вираження категорії безособовості:

Не битися ж з ним тут! Дедалі більше від голоду й відрази до цього товариства Степана обіймала нудьга. – Ось він, селянський актив, що мусить здобути місто! [87, с. 45]. – *He couldn't fight him here. Hunger and antipathy to this company were leading to nausea. So this was the vanguard of village society, erstwhile conquerors of the cities?* [88, с. 46].

У наведеному прикладі безособовість виражається за допомогою головного члена у формі негативного безособового дієслова *не битися*. Відносимо таке речення до аломорфного психоемотивного семантичного типу, адже воно виражає психічний стан мовця, адже той такий злий, що знаходиться у роздумах чи варто йому боротися з протидумцем. У перекладі використовується смисловий підмет *he*, а також вбачаємо зміну комунікативного типу речення на синтаксичному рівні з окличного на розповідне, а також калькування на лексичному. Загалом, такі перетворення дещо видозмінюють прагматичний потенціал висловленого, його семантичне значення, адже саме завдяки окличності, герой твору намагався передати свої почуття та ставлення до того, що відбувається.

Розглянемо наступний приклад:

На три роки ці стіни стануть йому притулком. Треба клопотатись про стипендію. Треба написати про свій успіх на село товаришам [87, с. 63]. – *For three years these walls would be his shelter. He must see about the scholarship. He must write and tell the friends back home in the village about this success* [88, с. 64].

У наведеному прикладі зустрічаємо два безособових речення, у яких головний член виражається інфінітивом і предикативною часткою *треба*. Щодо семантичного

значення, то ми відносимо їх до проскриптивного типу, адже вони вказують на необхідність дії. У перекладі вбачаємо використання смислового підмета *he*, у поєднання з модальним дієсловом *must* та інфінітивами, що вдало відтворює присудок речення завдяки калькуванню. Також, виокремимо застосування трансформації додавання, що виражається у додаванні ще одного присудку інфінітиву *tell*, що вводиться задля кращого розуміння сказаного реципієнтом.

Розглянемо наступний приклад:

– *Мені було смутно*, – думав він. – *Бо я хочу бачити Надійку. Мені було важко! Бо я покохав її* [87, с. 30]. – “*I’m sad,*” he thought, “*because I want to see Nadika. I’m suffering because I’ve fallen in love with her*” [88, с. 31].

У наведеному прикладі безособовість в українському реченні передається за допомогою неозначеної форми дієслова *було* та прислівників *смутно*, *важко*. За семантичним значенням ми відносимо безособове речення до оцінної групи, адже воно виражає відношення мовця до ситуації, у якій герою сумно та важко, бо він не може побачити свою кохану дівчину. У перекладі вводиться смисловий підмет *I*, що поєднується з прикметником *sad*, що є результатом застосування трансформації заміни частини мови з прислівника на прикметник. Друге безособове речення відтворюється за допомогою модуляції, адже вводиться смисловий підмет *I* та присудок *suffer*. Варто звернути увагу на синтаксичні зміни на рівні речень, адже спостерігаємо об’єднання простих речень у складнопідрядні. Таким чином, передача емоційності нівелюється, оскільки читач не розділяє емоції героя від причин, які викликали їх.

Наведемо наступний приклад вираження категорії безособовості в українському творі:

Уже стемніло. Вони, єдині серед інших пар, зійшли на Володимирського горба, до пам’ятника, що зберіг у цьому закутку свій хрест, благословляючи ним тепер купання киян на пляжі [87, с. 74]. – *It was already dark as they, along with other couples, climbed Volodymyr hill, where in a quiet corner the statue still held its cross, now blessing the Kyivans bathing on the beach* [88, с. 75].

У наведеному прикладі виділяємо односкладне безособове речення, головним членом якого є безособове дієслово стемніло. За семантичним значенням ми відносимо це речення до погодніх, адже воно описує стан погоди. У перекладі семантичне значення зберігається, адже група погодніх безособових речень є ізоморфною для обох мов. На синтаксичному рівні спостерігаємо появу формального підмету *it*, що є типовим для відтворення подібного типу речень в англійській мові. Також, вбачаємо застосування трансформації об'єднання речень, що нівелює наголошення автором на тому, коли це все відбувалося.

Проаналізуємо наступний приклад вираження категорії безособовості:

*Десь **ткано** вже білу сукню природі, **ковано** льодові цвяхи в її труну, а останнє віяння тепла, напахчене густим духом в'ялини, розтоплювало й злютовувало їхні серця в одне серце, що захлинається в потоках нової, поєднаної крові [87, с. 83]. – Somewhere **nature's white gown was already being woven** and **the icy nails of its coffin were being forged**, but here the last gust of warmth, tinged with the thick scent of decay, was melting and soldering their hearts together into one heart, throttled by the flow of a new, combined blood [88, с. 85].*

Наведений приклад є складним реченням, перша частина якого містить головні члени, виражені безособовими дієсловами на *-но ткано, ковано*, семантичним значенням яких є передача стану та якості предмета над яким було виконано дію. У перекладі спостерігаємо перестановку членів речення, що вводить у його структуру підмет, адже відтворюється зазначене речення пасивним станом. Загалом, такий варіант перекладу є звичним для зазначеного способу реалізації категорії безособовості, адже англійська мова тяжіє до використання пасивного стану, що нівелює виконавця дії.

Наведемо наступний приклад:

*Надійка спробувала послатись на свою втому, щоб лишитись із Степаном, але Яша категорично заявив: – **Обридне ще цілуватись**. І всі пішли на літвечірку [87, с. 44]. – Nadika tried to claim fatigue in order to stay behind with Stepan, but Yasha*

cut her short: “Kissing gets boring faster than you think.” Everyone set off for the literary performance [88, с. 45].

У наведеному прикладі виокремлюємо вираження категорії безособовості за допомогою односкладного простого речення, де головний член виражений неозначеною формою дієслова *обридне* та інфінітивом *цілуватись*. За семантичним значенням відносимо його до групи проскриптивних безособових речень, адже воно показує можливість невиконання дії. У перекладі у ролі підмета виступає герундій *kissing*, а присудком є дієслівна фраза *get boring*. Також, спостерігаємо застосування трансформації додавання, що вводить ще одну пару головних членів речення, які відсутні в оригіналі, задля розширення значення сказаного у вихідній мові перекладу, що робить речення зрозумілим для іншомовного реципієнта.

Далі розглянемо ще один приклад вираження категорії безособовості в українському творі та спосіб його перекладу в англійській:

*На початку дискусії Степан, завмираючи від внутрішнього хвилювання, міркував про те, що може він написати. Про що можна написати. Як можна написати [87, с. 78]. – At the beginning of the discussion, Stepan, wilting from internal trepidation, contemplated what he could write, **what he could write about, and how he could write it** [88, с. 79].*

У наведеному прикладі безособовість реалізується у безособових односкладних реченнях, де присудок виражений предикативним словом *можна* у поєднанні з інфінітивом *написати*. За семантичним значенням відносим їх до групи проскриптивних, що виражають стан людини з відтінком доцільності та можливості. У перекладі спостерігаємо трансформацію об'єднання речення, що нівелює категорію безособовості, адже речення стає складеним і містить смисловий підмет *he*, який був виділено з контексту попереднього речення.

Розглянемо переклад наступного безособового речення:

Передусім треба його підписати, зв'язати його з собою певним ім'ям. Йому відомо було, що дехто з письменників прибирає собі інше ім'я, так званий псевдонім чи псевдомін, мов ті ченці, що відмовляються світу й самих себе з усіма ознаками

[87, с. 35]. – *First of all, **he must sign it, attach** it to himself with a unique name. **He knew** that some writers choose a different name, a so-called pseudonym or pseudo-name, like the monks who withdraw from the world and from themselves and all the associated particularities* [88, с. 36].

Наведений приклад ілюструє безособове односкладне речення, яке містить головний член виражений предикативним словом *треба* у поєднанні з інфінітивами *підписати та зв'язати*. За семантичним значенням відносимо його до проскриптивного типу безособових речень, адже воно виражає необхідність виконання дії. В англomовному перекладі спостерігаємо використання двоскладного речення зі смисловим підметом *he*, проте усі інші елементи речення зберігаються завдяки трансформації калькування. Також, реалізацію категорії безособовості виділяємо у другому складнопідрядному реченні, де у першій частині використано предикативний прислівник *відомо*, що походять від прикметника й позначає процес сприймання, у поєднанні з неозначеною формою дієслова *бути*. У перекладі ж знову використовується смисловий підмет *he*.

Наведемо наступний приклад:

*Він не знав, правда, його адреси, але творча винахідливість вмить підказала йому, що її можна довідатися в адресному бюро. **Як зручно жити в місті!** Скільки тут вигод!* [87, с. 91]. – *True, he did not know his address, but his creative instinct promptly suggested that he might discover it at the address bureau. **How convenient to live in a city!** All the various conveniences!* [88, с. 92].

У наведеному прикладі категорія безособовості реалізується в односкладному безособовому реченні *Як зручно жити в місті!*, в якому головний член виражений предикативним прислівником *зручно* у поєднанні з інфінітивом *жити*. За семантичним значенням віднесемо його до групи оцінних безособових речень, адже саме така семантика підсилюється комунікативним типом речення, а саме окличним. У перекладі безособовість та семантичне значення речення зберігається завдяки трансформації синтаксичного уподібнення на синтаксичному рівні та калькуванням

на лексичному. Зазначимо, що такий спосіб перекладу не є частотним в англійській мові.

Розглянемо наступний приклад відтворення українського безособового речення англійською:

*Був пізній вечір. Серпневе сонце стирало бруд з білих хаток, мережило чорні шляхи, що гналися в поле й зникали десь, посинівши, як річка [87, с. 7]. – **It was late afternoon** and the August sun wiped the dirt from the white houses and highlighted the black paths that ran into the fields and turning blue, like the river, just disappeared [88, с. 8].*

У наведеному прикладі безособовість виражається за допомогою односкладного речення, де головний член виражений дієсловом *бути*. За семантичним значенням відносимо його до ізоморфної, тобто спільної, семантичної групи безособових дієслів, а саме темпоральної, у якій детально описується час, коли сталася подія. В англійському перекладі темпоральні речення є частотнішими ніж в українській, адже вони утворюють безособове речення з формальним підметом *it*. На синтаксичному рівні спостерігаємо трансформацію об'єднання речень, адже англійська мова тяжіє до використання складних речень у порівнянні з українською.

Розглянемо переклад наступного українського речення, в якому реалізується категорія безособовості:

*Йому конче захотілось розпочати день нормально, по-міському, так, ніби він уже зовсім у нових обставинах освоївся. **Важливо** ж відразу **поставити** себе в норму, бо норма й розпорядок – перша запорука досягнень! [87, с. 60]. – **He definitely wanted to start his day normally, the urban way, as if he were already completely at home in his new surroundings. It was important to give yourself a routine straight off. Discipline and order were the best guarantors of achievement!** [88, с. 62].*

У наведеному українському прикладі безособовість виражається за допомогою поєднання безособового дієслова *захотілось* з інфінітивом *розпочати*, що утворює односкладне безособове речення у складі складнопідрядного. Ми відносимо цей тип речення до психоемотивної семантичної групи безособових речень, адже воно описує психічний стан мовця, його бажання. У перекладі вводиться смисловий підмет *he*,

виділений з імпліцитного значення речення, а присудок відтворюється за допомогою калькування *wanted to start*. Варто зазначити, що наступне речення також містить реалізацію категорії безособовості за допомогою головного члена, вираженого предикативним прислівником *важливо* та інфінітивом поставити, який в англійському перекладі очікувано відтворюється за допомогою формального підмета *it*. За семантичним значенням англійське та українське речення є оцінними, адже вони виражають відношення мовця до ситуації. На синтаксичному рівні бачимо використання трансформації членування безособового речення на два двоскладних для введення підметів.

Розглянемо ще один спосіб перекладу реалізації категорії безособовості у матеріалі дослідження:

Ввечері вони оформили справу, і Степан сказав товаришеві: – У моїх хазяїв мені так було неспокійно – раз у раз гості, гармидер, сили нема терпіти. Ти дуже мені пособив. Спасибі тобі, Борисе [87, с. 38]. – *That evening they settled the details. Stepan said to his friend: “At my place it’s always so noisy and busy, there are always guests visiting my hosts, it’s too much to put up with. You’ve really done me a big favor. I’m very grateful to you, Borys”* [88, с. 40].

У наведеному прикладі безособовість в українському реченні реалізується за допомогою безособового речення, головний член якого виражений за допомогою дієслова *було* у поєднанні з прислівником. За семантичним значенням це речення є психоемотивним, адже воно виражає емоційний стан мовця у певній ситуації. Також, виокремлюємо поєднання предикативного слова *нема* та інфінітиву *терпіти*, що реалізують категорію безособовості у реченні і також передають психоемоційний стан мовця. В англійському перекладі вводяться формальні підмети *it* та *there*. Серед перекладацьких трансформацій, які були використані в процесі перекладу виділяємо конкретизацію в процесі відтворення головного члена речення *було неспокійно – was so noisy and busy*, а також англомовний еквівалент сили нема терпіти – *too much to put up with*, а також додавання означення *раз у раз гості – guests visiting my hosts*.

Розглянемо наступний приклад:

– *Мені кімнати до зарізу треба!* – *А ти ще дивуєшся, що я шукав тебе! Чмокати пана в ручку!* Тільки не думай, що я на стаж їду – по науковій часті пішов, при кафедрі лишаюсь. А кімнату собі знайшов велику, сонячну... — *Везе ж тобі!* – Та мусить же бути нагорода за мої страждання! Але ти, Стефочко, найголовнішого не знаєш – я женюся [87, с. 56]. – “*I’m dying to find a room!*” “*And you’re wondering why I was looking for you! Let’s show some gratitude here. But don’t think I’m leaving for a professional appointment somewhere. Nope, I’m taking the academic route – staying on with the department at the Institute. And I found myself a big, sunny room.*” “*You’re a lucky stiff.*” “*There’s got to be some reward for all my misery. But you, my dear little Stevie, don’t know the most important thing. I’m getting married*” [88, с. 57].

У наведеному уривку виділяємо кілька безособових речень. В односкладному реченні *Мені кімнати до зарізу треба!* Головний член виражається дієсловом *треба*, що має проскриптивне семантичне значення, адже воно показує необхідність, що підсилюється за допомогою окличного комунікативного типу речення. В англійському перекладі таке речення відтворюється за допомогою двоскладного речення зі смисловим підметом *I* та складеним присудком *be dying to find*. Перекладач вдається до еквівалентного відповідника до зарізу *die to*, комунікативний тип зберігається завдяки уподібненню. Наступне окличне безособове односкладне речення *Чмокати пана в ручку!* містить головний член виражений інфінітивом *чмокати*. У перекладі вбачаємо застосування компенсації *Let’s show some gratitude here*, адже відбувається повна зміна компонентів речення, а також його комунікативний тип. Проте, прагматичний потенціал речення повністю передається компенсованим безособовим реченням із закликом *let’s*, що компенсує заміну комунікативного типу, а також є яскравим еквівалентом для передачі суто українського виразу. Виділимо ще одне окличне безособове речення *Везе ж тобі!*, у якому головний член виражений безособовим дієсловом *везе*, що можна вважати молодіжним сленгом. У перекладі використовується смисловий підмет *You’re a lucky stiff*, а також застосовується модуляція для відтворення головного члена, що залучає використання сленгової одиниці *lucky stiff*. Комунікативний тип речення змінюється

з окличного на розповідне, проте комунікативне забарвлення компенсується сленговою фразою, що зберігає прагматичний потенціал сказаного.

Розглянемо ще один приклад реалізації категорії безособовості та його переклад англійською:

Але все це дурниці. Завтра підеш. Завтра, через тиждень, через два – однаково треба пережити! [87, с. 54]. – *But all this is nonsense. Tomorrow you will go. Tomorrow, in a week, in two...It's all the same. I'll have to endure it* [88, с. 55].

У наведеному прикладі безособовість виражається за допомогою односкладного безособового речення, головний член якого виражається за допомогою предикативного слова *треба* та інфінітива *пережити*. За семантичним значенням це речення є проскриптивним, адже воно виражає необхідність виконання дії, це значення підсилюється комунікативним типом окличності. У перекладі спостерігаємо застосування кількох перекладацьких трансформацій на синтаксичному рівні, а саме зміну комунікативного типу речення, а також членування поширеного односкладного речення на односкладне іменне, а також двоскладне з смисловим підметом *I'll have to endure it*. Варто зауважити, що перекладач додає ще одне двоскладне речення *It's all the same*, яке використовується для пояснення та уточнення інформації із семантичним значенням оцінності. Такі перетворення вважаємо доречними, адже нівелюючи окличність, перекладач компенсує його завдяки окремому виділенню дії, яка описується в односкладному безособовому реченні, що зберігає його прагматичний потенціал.

Розглянемо наступний спосіб перекладу категорії безособовості в англійській мові:

Це я зрозумів. Іноді буває гарно, як зараз. Затишно, тихо. Те, що ви зробили для мене, ніхто вже не зробить [87, с. 78]. – *That much I have understood. Sometimes it's nice, like now. Quiet, peaceful. What you have done for me, no one else will ever do* [88, с. 79].

У наведеному прикладі виділяємо безособові речення, які виражаються за допомогою прислівників та дієслова бути. За семантичним значенням вони є

оцінними, адже виражають ставлення мовця до навколишнього середовища. У перекладі використовується заміна типу речення на двоскладне з формальним підметом *it*, що зберігає семантичне значення, адже в англійській мові оцінні безособові речення є більш поширеними ніж в українській.

Розглянемо наступний приклад:

Вона вдячно, нестливо поцілувала його, але відсторонила, коли він, збадьоривши, хотів відповісти їй не самим поцілунком. – Не треба красти в самих себе, любенький! [87, с. 77]. – *Gratefully, kindly, she kissed him, but when, feeling encouraged, he wanted to answer with more than a kiss, she pushed him away. “Let’s not steal from ourselves, my love”* [88, с. 79].

Наведений приклад ілюструє безособове речення, головний член якого виражається предикативним словом *не треба* та інфінітивом *красти*, що має сентенційне семантичне значення, адже воно показує небажаність певної ситуації та повчання від мовця. У перекладі зазначене речення відтворюється за допомогою імперативу *let’s*, що передає заклик до дії, тим самим зберігаючи семантичне значення речення, а також інтенцію мовця.

Розглянемо наступний приклад вираження категорії безособовості в українській мові та його переклад англійською:

Вранці скупавшись, з десятої до третьої – читати; потім до п’ятої всякий дріб’язок – лекції в установах, міняти в бібліотеці книжки, обідати, лежати; тоді дві години – мова, англійська й французька через день, і до десятої – українська література; наприкінці погуляти десь на вулиці чи в садку, повечеряти і з одинадцятої спати до сьомої – такий був розпорядок, що він виконував, як зверхній закон, на небесних скрижалях писаний [87, с. 48]. – *After his morning bathing, the hours from ten to three were for reading. Then, until five, various minor chores – teaching lessons at various offices, exchanging books at the library, eating lunch, and resting; then, two hours to study languages, alternating between English and French every day; and afterwards, until ten, Ukrainian literature. Finally, some free time for a walk along the*

streets or in a park, supper, and then sleep from eleven to seven. This was the regimen that he followed, like a supreme law carved by a divine hand on stone tablets [88, с. 50].

Наведений уривок є одним складеним реченням з відокремленими та однорідними членами. Розглянемо детальніше способи реалізації категорії безособовості, які використовуються у зазначеному уривку. По-перше, варто зауважити, що для мови художнього тексту не властиве таке нагромадження інформації в одному реченні, тому перекладач використовує трансформації членування та заміни членів речення в процесі його перекладу англійською. Оскільки герой розповідає про свій розпорядок дня, він використовує інфінітиви, які виражають безособовість у реченні, а саме: *читати, міняти, обідати, лежати, погуляти, повечеряти*. Усі вони є головними членами безособових односкладних речень, які відокремлюються комою з крапкою, що і є ознакою перерахування активностей, які виконує герой твору за день у певний час, тобто ми маємо справу з темпоральними адвербіальними одиницями. У перекладі такі одиниці виступають підметом у двоскладному реченні, що поєднуються з присудком у минулій формі дієслова *to be*, у той час як інфінітив, наприклад *читати*, перетворюється на додаток, виражений герундієм *reading*. Далі спостерігаємо заміну форми головного члену речення з інфінітива на герундій *teaching lessons at various offices, exchanging books at the library, eating lunch, and resting*, що утворює однорідний ряд, а також один інфінітив зберігається *to study languages*. Також, присудок нівелюється й у наступному реченні *free time for a walk along the streets or in a park, supper, and then sleep*, де дієслова замінюються на іменники, які знову утворюють однорідний ряд. Таким чином, можна стверджувати, що в процесі відтворення таких складних синтаксичних конструкцій, перекладач може вдаватися до різного роду перекладацьких трансформацій, нехтуючи актуальним членуванням англійського речення. Такий спосіб перекладу є прийнятним для художнього тексту, адже він має певні стилістичні особливості, які дозволяють такі перетворення. Більше того, переклад був створений українським перекладачем Максимом Тарнавським, який є представником культури тексту оригіналу, що впливає на структуру речень в англійському перекладі.

Розглянемо ще один приклад безособового речення в досліджуваному творі «Місто» та способи його перекладу:

Як то можна не держати журналів? Він зневажливо йшов далі, але тільки на Володимирській йому пощастило. Який саме він журнал бажає? [87, с. 96]. – *What do you mean, you don't carry periodicals? He sullenly walked out of the shops. It wasn't until he reached Volodymyr Street that he had any success* [88, с. 98].

У наведеному прикладі безособовим є риторичне питання, у якому головний член виражається предикативним словом *можна* та інфінітивом із заперечною часткою *не держати*. За семантичним значенням відносимо його до групи проскриптивних безособових речень, адже воно виражає неможливість виконання дії. Семантичне значення посилюється також комунікативним типом речення, а саме риторичним питанням, яке надає інтенсивності та емоційному забарвленню висловленню. У перекладі комунікативний тип зберігається, проте односкладне безособове речення замінюється на двоскладне особове з додаванням смислового підмету *you*. Також, спостерігаємо трансформацію додавання, а саме уточнююче питання *What do you mean*, що вдало передає семантику та прагматичний потенціал речення. Такий спосіб перекладу є звичним для англійської мови, адже він підсилює інтенцію автора наголосити на незрозумілості певного факту.

Отже, проведений аналіз засобів реалізації категорії безособовості у досліджуваному українському творі В. Підмогильного «Місто» та їх перекладу англійською мовою показав, що в процесі відтворення безособових речень, які виражаються різними типами головних членів, перекладач використав перекладацькі трансформації. Серед синтаксичних трансформацій виділяємо заміну комунікативного типу речення (18%), заміну форми головного члена речення (28%), трансформація додавання (20%), членування речення (22%), перестановку (8%), рідше синтаксичне уподібнення (4%). Варто зауважити, що на лексичному рівні також відбуваються зміни за допомогою застосування модуляції, конкретизації, генералізації, еквівалентного відповідника та компенсації. Зазначені перекладацькі трансформації допомогли відтворити семантичне значення безособових речень, яке

різниця відповідно до певного типу. Так, ізоморфними семантичними групами в обох мовах є оцінні, погодні та темпоральні безособові речення; серед аломорфних в українській мові виділяємо проскриптивні (найчастотніші у творі) та психоемотивні. Загалом, переклад є еквівалентним, зі збереженням інтенції автора та структурних особливостей мови перекладу.

ВИСНОВКИ

У роботі подано дослідження категорії безособовості, засобів її реалізації в художніх текстах, а також, визначенні способів їх відтворення в українсько-англійському перекладі з огляду на лінгвістичні розбіжності мов.

Дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Безособовість є категорією мови, яка дозволяє передавати інформацію без прив'язки до певної особи, що здійснює дію, а також підсилює загальний та об'єктивний характер висловлювання. Категорія безособовості виражається через використання безособового речення, а саме речення, в якому немає синтаксичної спрямованості предикату на суб'єкт дії та вказівки на підмет в контексті. Це різновид односкладових речень, головний член яких не вимагає наявності суб'єкта дії в називному відмінку, при цьому речення виражає стан чи процес основної дії. Серед різних характеристик категорії безособовості, таких як суттєві ознаки безособового речення та основні способи вираження семантико-граматичної складової категорії, виділяють наступні: на рівні синтаксису – у реченні немає синтаксичної спрямованості предикату на суб'єкт дії та вказівки на підмет в контексті; на рівні морфології – невираженість особи формою головного члена (дієслівного чи іменного); на рівні семантики – незалежність дії від діяча чи стану від його носія. Особливості категорії безособовості у різних мовах найкраще відображаються в процесі контрастивного дослідження, що дозволяє визначити її аломорфні ознаки.

2. В англійській мові частіше трапляються іменні безособові речення, які виражають стан навколишнього середовища, просторові та темпоральні відносини. Безособові конструкції надають змогу передавати події безпосередньо, безвідносно діяча. У сучасній англійській мові основним засобом вираження категорії безособовості є синтаксичні конструкції з обов'язковим компонентом «it» у ролі граматичного підмета. Також, маючи денотативну основу, безособовість у будь-якій мові може бути виражена лексично. У сучасній англійській існують такі засоби передачі безособовості: безособові дієслова; безособові форми особово-безособових дієслів; to be + прикметник; to be + іменник.

3. Контрастивний аналіз безособових речень в англійській та українській мовах показує відмінності між цими двома мовами в способах вираження безособового висловлювання. Слідом за О.В. Корсуном, ми визначаємо, що українські безособові речення, на відміну від англійських, є односкладними реченнями із єдиним головним членом, вираженим: дієсловом, яке виражається: а) особовим дієсловом у безособовому значенні; б) безособовим дієсловом; г) дієсловом було в негативній формі (не було) або незмінюваним словом нема (немає) та іменником (займенником) у формі родового відмінка; д) безособовою формою дієслова, що закінчується на -но, -то для вираження результату дії; 2) прислівником. На семантичному рівні виділяємо наступні аломорфні семантичні типи безособових речень в українській мові: проскриптивні, екзистенціальні безособові речення, психоемотивні безособові речення.

4. Категорія безособовості, яка виражається безособовими реченнями в обох мовах, зазнає неабияких видозмін під час її перекладу. Лише маленький відсоток англійських та українських речень мають однакову синтаксичну структуру та порядок компонентів. Для уникнення некоректного буквального перекладу, перекладачі вдаються до застосування перекладацьких трансформацій на граматичному, лексичному та лексико-граматичному рівні. В процесі перекладу безособових речень з української мови на англійську часто застосовуються загальні синтаксичні перетворення на рівні речень, щоб забезпечити правильний порядок слів та граматичну коректність речень у цілому. Серед таких виділяємо: зміна порядку слів у питальних, спонукальних та складнопідрядних реченнях; заміна активного стану на пасивний та навпаки; заміна слів та фраз, які не мають прямого еквівалента в іншій мові; збільшення або зменшення кількості деталей у реченні.

5. Художня література надає емоційний та естетичний вплив на читача за допомогою повідомлення тієї чи іншої інформації. Художній текст передає емоційну, естетичну, інтелектуальну інформацію за допомогою раціонального, естетичного впливу на читача. Ця дія відбувається завдяки використанню мовних засобів різних рівнів. Одним із найважливіших елементів вираження експресивності є експресивний синтаксис, який включає використання безособових речень, за рахунок яких

можливий або різнобічний опис, або просування, або розвиток ситуації. Експресивність безособового речення може створюватися за допомогою інверсійного порядку слів. У перекладі категорія безособовості порівнюється залежно від обсягу її значень у мові. При цьому граматична категорія може бути відсутня в одній із зіставних мов або мови можуть мати різні граматичні субкатегорії, що впливатиме на їхнє експресивне функціонування.

6. Матеріалом нашого дослідження слугує україномовний твір «Місто» та В. Підмогильного та його переклад англійською мовою, з якого було створено вибірку безособових речень у кількості 214 одиниць. В процесі дослідження ми притримуємося комплексної методики дослідження, що включає наступні методи дослідження: описовий метод та його складові для класифікації граматичних форм безособових речень, а також виділенні їх семантичних груп; контрастивний метод використовується для зіставлення основних структурних та семантичних ознак категорії безособовості в англійській та українській мовах; метод компонентного аналізу застосовуємо для виявлення семантичних ознак безособових речень у порівнювальних мовах; метод перекладацького аналізу задля визначення способів перекладу українських безособових речень в англійській мові; статистичний метод використовується задля аналізу частоти використання структурних та семантичних типів безособових речень, а також для визначення відсоткового співвідношення перекладацьких трансформацій та способів, використаних в процесі відтворення безособових речень в досліджуваному творі.

7. Матеріал дослідження показав, що категорія безособовості в українській мові виражається безособовими реченнями, у яких головний член, виражений: безособовим дієсловом; головний член, виражений дієсловом у неозначеній формі; головний член, виражений дієслівною формою на -но, -то; головний член, виражений поєднанням інфінітива з предикативом; головний член у формі інфінітиву без додаткових дієслів; за допомогою дієслів було, не було, немає, при яких є додатки родового відмінку або інфінітив; головний член виражений прислівником у поєднанні з неозначеною формою дієслова. Переклад українських безособових речень здійснюється за допомогою англійських двоскладних речень, що досягається завдяки

введенню формального підмета чи введенню смислового підмета на основі контексту, введення неживого смислового підмета, а також, конструкцій *there is/there are, that is*.

8. Проведений аналіз засобів реалізації категорії безособовості у досліджуваному українському творі В. Підмогильного «Місто» та їх перекладу англійською мовою показав, що в процесі відтворення безособових речень, які виражаються різними типами головних членів, перекладач використав перекладацькі трансформації. Серед синтаксичних трансформацій виділяємо заміну комунікативного типу речення (15%), заміну форми головного члена речення (17%), трансформація додавання (14%), членування речення (11%), об'єднання речення (12%), вилучення (10%), перестановку (13%), рідше синтаксичне уподібнення (8%). Варто зауважити, що на лексичному рівні також відбуваються зміни за допомогою застосування модуляції, конкретизації, генералізації, еквівалентного відповідника та компенсації. Зазначені перекладацькі трансформації допомогли відтворити семантичне значення безособових речень, яке різниця відповідно до певного типу. Так, ізоморфними семантичними групами в обох мовах є оцінні, погодні та темпоральні безособові речення; серед аломорфних в українській мові виділяємо проскриптивні (найчастотніші у творі) та психоемотивні. Загалом, переклад є еквівалентним, зі збереженням інтенції автора та структурних особливостей мови перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові праці

1. Апалат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів – інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної літератури): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 268 с.
2. Бархударов Л. С. Мова і переклад (Питання загальної та приватної теорії перекладу). К: «Міжнародні відносини», 2005. 240 с.
3. Білоус Я.О. Категорія безособовості та її відтворення в українсько-англійському перекладі художнього тексту (на матеріалі роману С.Жадана «Ворошиловград») / збірник тез конференції
4. Болюх О. В. Семантико-синтактична структура безособового речення: автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. Київ: Академія наук України, Інститут української мови, 2000. 16 с.
5. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: навч. посібник. К.: АртЕк, 2006. 223 с.
6. Бистров Я. В. Українська культура в англомовній інтерпретації. *Discovering Ukrainian Culture: Issues in Practice*. Вінниця: Нова книга, 2013. 152 с.
7. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу: сучасний стан вивчення проблеми. Мова і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. Вип. № 5. К., 2001. 328 с.
8. Борщ Е. Г. Граматична особа і персональність (на матеріалі східнослов'янських мов) / Мовознавство. К, 2006. Вип. № 4. С. 50-58.
9. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження / Мовознавство. Вип. № 3. К, 2001. С. 81-87.
10. Вавринюк Т. І. Односкладні речення в художньому тексті / Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. пр. Вип. 8. Кривий Ріг: ОКТАН-ПРИНТ, 2012. С. 155-168.
11. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наукова думка, 2007. 218 с.

12. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Л., 2008. Вип. № 620. С. 26-32.
13. Глушак Т. С. До проблеми обґрунтування статусу функціонально-семантичних категорій у мові / Питання мовознавства. К., 2004. Вип. № 2. С. 73-79.
14. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. К.: Наук. думка, 2001. 192 с.
15. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2007. 17 с.
16. Гудманян А.Г., Сітко А.В., Єнчева Г.Г. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова Книга, 2017. 295 с.
17. Дроботенко В. Категорія особи і категорія персональності: специфіка функційно-структурної ієрархії / Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. Вип. 22. Донецьк: ДонНУ, 2011. С. 101-103.
18. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Синтаксис. Речення. Класифікація речень. Односкладні речення. Неповні речення. Еквіваленти речення: з навч.контрольними завданнями, вправами. Вінниця: ВДПУ, 2006. 297 с.
19. Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності-неозначеності в українській мові: монографія. К.: Довіра, 2011. 232 с.
20. Жлуктенко Ю. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов. Київ: Наукова думка, 1981. 353 с.
21. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна грами́тика української та англійської мов. К., 1960. 284 с.
22. Жулавська О. О. Переклад: теоретичні та практичні аспекти: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2017. 133 с.
23. Завгородня Н. Ф. Про пасивність конструкцій з -но, -то / Українська мова в школі. К., 2006. Вип. № 5. С. 13-16.
24. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
25. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.

26. Загнітко А. Проблема односкладного речення у сучасній лінгвістиці / Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. Вип. 3. Донецьк : ДонДУ, 1997. С. 17-26.
27. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць: монографія. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. 384 с.
28. Калько М. Аспектуальність: категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2008. 384 с.
29. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську: Навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 608 с.
30. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько український напрям). Київ: Київський університет, 2008. 543 с.
31. Кितिця О. В. Категорія персональності та засоби її вираження в публіцистичному стилі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2001. 19 с.
32. Клименко О. В. Типи неозначеного суб'єкта-діяча в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Зіставно-історичне та типологічне мовознавство». Донецьк, 2003. 21 с.
33. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія / Мін-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. унт ім. М. Коцюбинського. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 316 с.
34. Коваль Л. М. Формально-граматичні вияви простого головного компонента узагальнено-особового речення в українській мові / Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. / гол. ред. А. П. Загнітко. Вип. 26. Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 85-90.
35. Коваль С.Р. Категорія імперсональності в англійськомовному науковому дискурсі та способи її відтворення українською мовою / квал. роб. магістра. Київський нац. лінгв. університет. К., 2019. 100 с.
36. Козачук А. М. Елементи формалізації у методології досліджень зі стилістики художнього перекладу. Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і

- міжкультурної комунікації: матеріали II Міжнар. наук. конф. / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2015. С. 309-311.
37. Коломийцева В. В. Проблема синтаксичної кваліфікації означено-, неозначено- та узагальнено-особових речень / *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. Вип. 2. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. С. 195-200.
38. Комісаров В.М. Допомога з перекладу з англійської мови. Частина II. В.: Нова школа, 1890. 287 с.
39. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. Київ: Юніверс, 2003. 280 с.
40. Корсун О.В. Безсуб'єктні речення в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук: спец. 10.02.17 порівняльно-історичне і типологічне мовознавство; Міністерство освіти і науки України, Донецький національний університет. Донецьк, 2014. 20 с.
41. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.
42. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі / *Мовознавство*. Вип. № 5. 2003. С. 24-29.
43. Крилова Т.В. Переклад художнього тексту в світлі контрастивної текстології / *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 154-159.
44. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис: підручник для факультетів мови та літератури педагогічних інститутів. К.: Нова Школа, 2001. 286 с.
45. Кунець Х. Б. Безособові синтаксичні структури як евіденційна стратегія в англійськомовному науковому тексті гуманітарного спрямування / *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Вип.55. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. С. 138-140.

46. Кунець Х. Б. Інформаційна структура речень з безособовими конструкціями (на матеріалі англомовних текстів з гуманітарних наук) / Іноземна філологія. Вип. 127. Львів: Львівський національний університет імені Івана, 2014. С. 45-53.
47. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2011. 19 с.
48. Лаврінець О. Пасивні конструкції з предикативними формами на -но, -то та предикативними пасивними дієприкметниками на -ний, -тий у сучасній українській науковій мові / Українська мова. К, 2013. Вип. № 1. С. 24-38.
49. Литвин І. М. Перекладознавство. Навчальний посібник. Вид. 4те. Черкаси, 2016. 218 с.
50. Лійв С. С. Формальне it як спосіб нейтралізації суб'єктних та об'єктних зв'язків предикату: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Л: ЛДУ, 2005. 16 с.
51. Мамрак А. В. М. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
52. Матвійчук Т. П. Займенникова реалізація текстових категорій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2010. 21 с.
53. Мединська Н. М. Специфіка категорійних значень дієслова у функції предиката / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / ред. кол.: М. Я. Плющ (відп. ред. випуску) та ін.. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 162-167.
54. Набігуз, А., Сітко, А. Використання комплексного підходу до художнього перекладу. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика. К.: Аграр Медіа Груп, 2019. С. 33-40.
55. Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова. К.: Либідь, 2001. 400 с.
56. Почепцов Г. Г. Комунікативні аспекти семантики. Київ, 1987. 131 с.
57. Раєвська Н.М. Теоретична граMATика сучасної англійської мови. Київ : “Вища школа”, 2006. 304 с.

58. Слинсько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ: Вища шк., 2004. 670 с.
59. Степаненко А., Сітко А. Синтаксичні особливості українського перекладу англійської науково-технічної та художньої літератури. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка. К.: Аграр Медіа Груп, 2015. С. 293-297.
60. Терехова С.І. Вступ до перекладознавства. Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2002. 163 с.
61. Фоміна Л. В. Методичні рекомендації з дисципліни «Особливості перекладу художніх творів» для студентів заочно-дистанційної освіти спеціальності «Переклад». Д.: Державний ВНЗ «Національний гірничий університет», 2015. 164 с.
62. Хворостяна М. І. Актуальне членування речення та порядок слів в англійській мові : дис. Сумський державний університет, 2016. 214 с.
63. Чередниченко О. І. Про мову і переклад: мова в соціокульт. просторі, переклад як міжкульт. комунікація. К.: Либідь, 2007. 247 с.
64. Шепель Ю. Художній дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. С. 302-307.
65. Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2008. 22 с.
66. Шпак В.К. Основи перекладу. Граматичні та лексичні аспекти: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 310 с.
67. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2010. 406 с.
68. Adams K. Translating English Language Contracts / ITI Bulletin. Milton Keynes: ITI Bulletin, 2004. P. 17-19.
69. Austin J. How to do things with word. Oxford: Clarendon Press, 2002. 182 p.

70. Boeckx C. Bare Syntax. Oxford : Oxford University Press, 2008. 295 p.
71. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, Massachusetts: M.I.T. Press, 1965. 480 p.
72. Edmonds Joseph E. Discovering Syntax: Clause Structures of English, German and Romance. Berlin, Ney York : Mouton de Gruyter, 2007. 393 p.
73. Fries Ch. The structure of English. An introduction to the construction of English sentences. Lnd.: Longman, Green and Co., 2007. 304 p.
74. Grice H. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. Vol. 3. M., 1975. P. 45-47.
75. Higgs L. A Description of Grammatical Features and Their Variation in the Black Country Dialect. London : Schwabe Verlag Basel. 2004. P. 223- 237.
76. Huddleston R. D. The Cambridge grammar of the English language. Cambridge: Cambridge University press, 2002. 1842 p.
77. lysh B. The structure of modern English. Kyiv: Gaidariki, 2011. 378 p.
78. Jindra M. Function word “there”: its special features and whims. Philadelphia: Philologica Pragensia, 2002. 233 p.
79. Jespersen O. Essentials of English grammar. London: Allen&Unwin, 2013. 251 p.
80. Katz J., Eodor J. The structure of semantic theory. London: Allen&Unwin, 1963, V. 39, P. 56-72.
81. Morohovskaya E.J. Fundamentals of Theoretical English Grammar. Kiev: VYŠČA ŠKOLA, 2000. 279 p.
82. Munday J. Introducing. Translation Studies: Theories and Applications. London: Routledge, 2001. 256 p.
83. Sidorenko Y. Semantic-syntactic peculiarities of non-personal sentences with predictable adventures and predictions (on the material of O. Dovenhko's «Diary»). Sumy, 2016. P. 47-51.
84. Schweitzer A.D. Theory of Translation. Status, problems, aspects. B.: Librocom, 2009. 215 p.
85. Taylor J. R. Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory. Oxford: Clarendon Press, 1989. 65 p.

86. Zanuttini R., Campos H., Herburger E., Portner P. Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics. Washington: Georgetown University Press, 2006. 248 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

87. Підмогильний В. Місто. К: «Українська вільна Академія наук у США», 1954. 301 с.
88. Pidmohylny V. The city / translated by M. Tarnavskyyi. K.: Lulu, 2006. 234 p.

Довідкова література

89. Верба Г. В. Граматика сучасної англійської мови: довідник. К. : Логос, 2001. 352 с.
90. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 2000. 712 с.
91. Кормілов З.І. Сучасний словник-довідник з літератури. М., 1999. 421 с.
92. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів; заг. ред. Є. В. Кротевича. К.: Вид-во Академії наук України, 2000. 236 с.
93. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
94. McArthur T. The Oxford Companion to the English Language. Oxford: Oxford University Press, 1992. 1184 p.
95. Malmkjær K. Artificial Languages / The Linguistic Encyclopedia. L., NY.: Routledge, 1995. P. 38-42.
96. Newman A. Translation Equivalence: Nature. The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford & N.Y.: Pergamon Press, 1994. 485 с.
97. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. L., N.Y. : Routledge, 2001. 691 p.

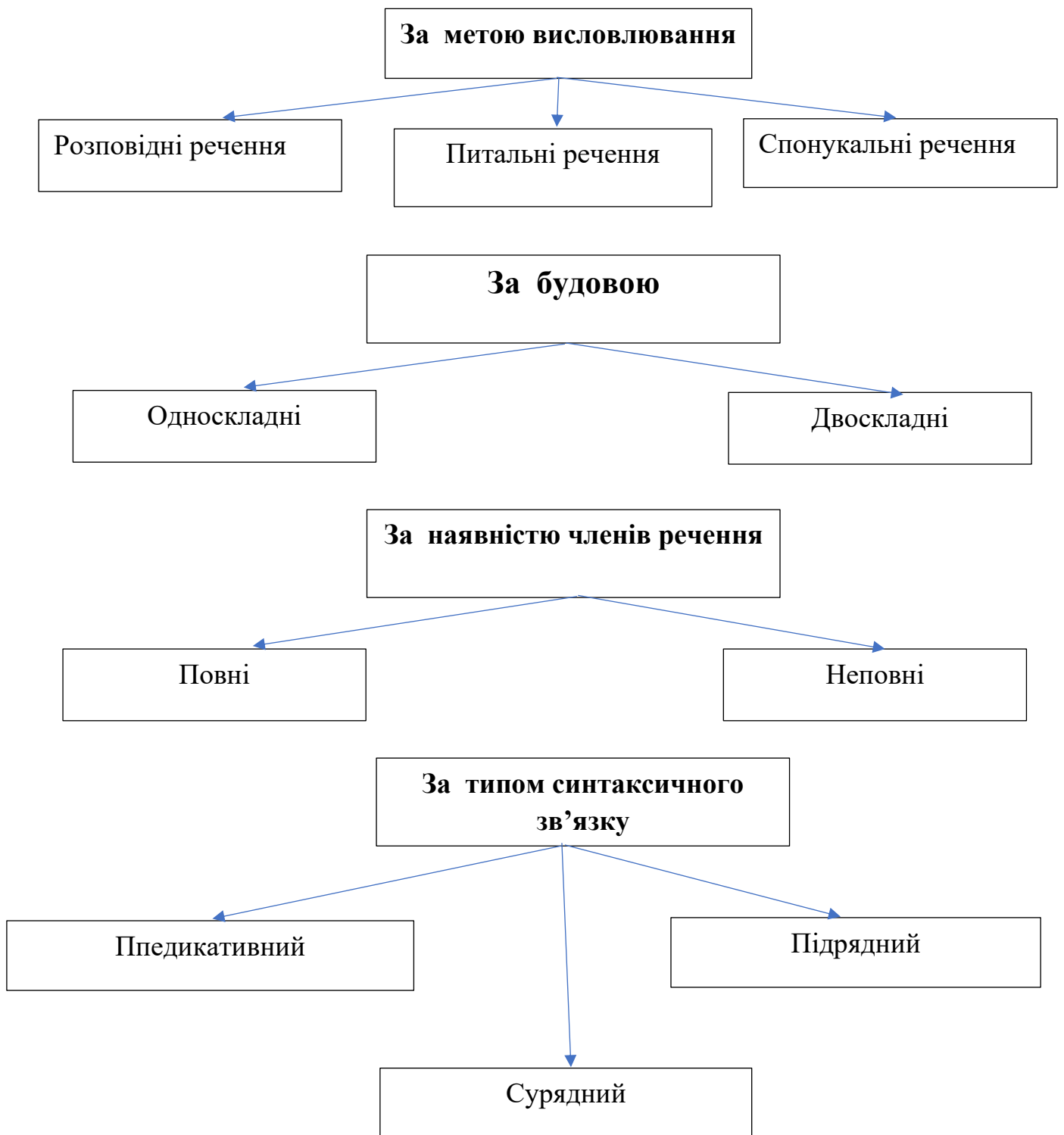
Інтернет-джерела

98. Івашкова О., Крилова Т. Синтаксичні трансформації на рівні речення в англо-українському перекладі роману С. Моєма «Theatre». URL :<https://bit.ly/3miDAJd>
99. Кашурко К. В. Перекладацька адаптація інструкцій для користувача. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2016. Вип.

- 25(2). С. 177-179. URL: http://vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v25/part_2/Filologi25_2.pdf#page=177
100. Коциба Н. Семантична функція як засіб вираження категорії означеності в англійській та українській мовах. URL: <http://www.domeczek.pl/~natko/papers/Partenit2006NK.pdf>.
101. Михайленко О. О. Синтаксичні трансформації у перекладі художніх текстів. Мовні і концептуальні картини світу. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2020.1.06>
102. Britannica Concise Encyclopaedia. URL: <http://www.britannica.com/>.
103. Chesterman A. Memetics and translation strategies. URL: <http://www.helsinki.fi>

ДОДАТКИ

Типологія речень

Класифікація синтаксичних перекладацьких трансформацій

синтаксичне уподібнення

заміни

перестановка

додавання

вилучення

об'єднання речень

членування речень

**Аломорфні та ізоморфні семантичні типи безособових речень у мовній парі
українська-англійська**

Семантичний тип безособових речень	Українська	Англійська
оцінні	– <i>Мені було сумно</i> , – думав він. – <i>Бо я хочу бачити Надійку. Мені було важко!</i> Бо я покохав її.	– <i>“I’m sad,”</i> he thought, “because I want to see Nadika. <i>I’m suffering</i> because I’ve fallen in love with her”.
темпоральні	<i>Був пізній вечір. Серпневе сонце стирало бруд з білих хаток, мережило чорні шляхи, що гналися в поле й зникали десь, посинівши, як річка.</i>	<i>It was late afternoon</i> and the August sun wiped the dirt from the white houses and highlighted the black paths that ran into the fields and turning blue, like the river, just disappeared.
погодні	<i>Уже стемніло. Вони, єдині серед інших пар, зійшли на Володимирського горба, до пам’ятника, що зберіг у цьому закутку свій хрест, благословляючи ним тепер купання киян на пляжі.</i>	<i>It was already dark</i> as they, along with other couples, climbed Volodymyr hill, where in a quiet corner the statue still held its cross, now blessing the Kyivans bathing on the beach.
перцептивні	<i>Звучить чудово!</i> – відповіла Надійка.	<i>It sounds great!</i> – Nadika said.

<p>констативні</p>	<p><i>Десь ткано вже білу сукню природі, ковано льодові цвяхи в її труну, а останнє віяння тепла, напахчене густим духом в'ялини, розтоплювало й злютовувало їхні серця в одне серце, що захлинається в потоках нової, поєднаної крові.</i></p>	<p>—</p>
<p>проскриптивні</p>	<p><i>Треба вступити до інституту, а не бавитись всякими мріями, хоч би й якими високими. Треба клопотатись про стипендію. Треба написати про свій успіх на село товаришам.</i></p>	<p>—</p>
<p>екзистенціальні</p>	<p><i>Планів не було, тому залишалось тільки чекати на щось несподіване.</i></p>	<p>—</p>
<p>психоемотивні</p>	<p><i>Йому конче захотілось розпочати день нормально, по-міському, так, ніби він уже зовсім у нових обставинах освоївся.</i></p>	<p>—</p>

Способи вираження категорії безособовості в українській та англійській мовах

Українська мова	
Безособові дієслова	<i>З автобусного нутра повіяло смертю й нікотинном. Виявилось, що тут і робитиметься, що незабаром оце мають починати.</i>
Особові дієслова у значенні безособових	<i>Від річки тягне болотом, а від поля пахне луговими квітами.</i>
Безособові форми дієслів на -но, -то	<i>Дідькові вона потрібна, – засміявся Левко. – Сказано про неї – мертва мова. <i>Десь ткано вже білу сукню природі, ковано льодові цвяхи в її труну, а останнє віяння тепла, напахчене густим духом в'ялини, розтоплювало й злютовувало їхні серця в одне серце, що захлинається в потоках нової, поєднаної крові.</i></i>
Прислівник із дієсловом зв'язкою у неозначеній формі	<i>– Мені було смутно, – думав він. – Бо я хочу бачити Надійку. Мені було важко! Бо я покохав її. <i>Йому відомо було, що дехто з письменників прибирає собі інше ім'я, так званий псевдонім чи псевдомін, мов ті ченці, що відмовляються світу й самих себе з усіма ознаками.</i></i>
Прислівник без дієслова зв'язки	<i>Уже стемніло. Вони, єдині серед інших пар, зійшли на Володимирського горба, до пам'ятника, що зберіг у цьому закутку свій хрест, благословляючи ним тепер купання киян на пляжі.</i>

Інфінітив без допоміжних слів	<i>Вранці скупавшись, з десятої до третьої – читати; потім до п'ятої всякий дріб'язок – лекції в установах, міняти в бібліотеці книжки, обідати, лежати.</i>
Інфінітив у поєднанні з предикативними словами	<i>Йому конче захотілось розпочати день нормально, по-міському, так, ніби він уже зовсім у нових обставинах освоївся. Але все це дурниці. Завтра підеш. Завтра, через тиждень, через два – однаково треба пережити!</i>
Слова <i>нема, немає, було, не буде</i> , при яких є додатки в родовому відмінку	<i>У нього немає жодних планів на вихідні. Не було дощів цієї осені. Малюнок їхній зник під брудом, недоторканим і непорушним, що сам обернувся в химерні, плямисті візерунки, по кутках чорніючи від вогкості й павутиння. Вікон не було.</i>
Англійська мова	
Формальний підмет <i>it + to be + adj</i>	<i>It was already dark as they, along with other couples, climbed Volodymyr hill, where in a quiet corner the statue still held its cross, now blessing the Kyivans bathing on the beach.</i>
Формальний підмет <i>it + to be + adv</i>	<i>At my place it's always so noisy and busy, there are always guests visiting my hosts, it's too much to put up with. You've really done me a big favor. I'm very grateful to you, Borys."</i>
Формальний підмет <i>it + to be + adj + infinitive</i>	<i>It was important to give yourself a routine straight off. Discipline and order were the best guarantors of achievement!</i>

Безособова дієслова	форма <i>“Anything to make a sale,” he thought.</i>
Конструкція there is/there are	<i>...and there is no desire more powerful, because all others seek something external to the self, but it alone seeks something within, because the fount of all other desires is transient, but only its source is bottomless, since it is the entire world!</i>
Конструкція that is	<i>Learning that in the village of Hlukhari, at the request of the village council, an unreliable agronomist was fired from his job, Stepan sorrowfully reflected: “That’s what we needed in our village! But our people just sit like bumps on a log.”</i>

**Способи передачі категорії безособовості в англійському перекладі
українського твору «Місто» В. Підмогильного**

Оригінал	Переклад	Спосіб передачі безособовості в англійському перекладі
<i>Здавалось, далі пливти нема куди.</i>	<i>It seemed you couldn't go any farther.</i>	формальний підмет <i>it</i>
<i>Виявилось, що тут і робитиметься, що незабаром оце мають починати.</i>	<i>It turned out that they were to take place exactly here, and that they were about to begin.</i>	формальний підмет <i>it</i> смісловий підмет <i>they</i>
<i>Дорогою купив коробок сірників і, хоч як йому хотілось закурити, боявся, щоб не знудило.</i>	<i>Along the way he bought a box of matches, and although he wanted to smoke very much, he was afraid that it would make him nauseous.</i>	смісловий підмет <i>he</i> формальний підмет <i>it</i>
<i>– Я старий, але бадьорий, – виголошував дід. – Мені не страшно смерті.</i>	<i>“I may be old but I'm energetic,” announced the old man. “I'm not scared of death.”</i>	смісловий підмет <i>I</i>
<i>Годі щось краще уявити, як таку чепурненьку кімнату!</i>	<i>He couldn't imagine anything better than such a handsome little room.</i>	смісловий підмет <i>he</i> , який вводитьсь перекладачем на базі

		імпліцитної інформації речення
<i>Що могло бути в душі того крамаря, крім копійок та оселедців?</i>	<i>What could there be in this shopkeeper's soul, besides kopecks and marinated herring?</i>	формальний підмет <i>there</i>
– Скоро буде заправка, – відповів я.	« There's a gas station coming up», I answered	структура <i>there</i> <i>is/there are</i>
Їх треба вимести геть! Розчавити цю розпусну черву, і на місце їх прийдуть інші.	They should be swept away! They should be crushed, these worms, to make room for others.	смісловий підмет <i>they</i> + пасивна форма дієслова з модальним <i>should</i>
<i>А може, й додому, на село, доведетсья вертати – треба грошей на проїзд.</i>	<i>Perhaps he would have to return home to the village – he would need money for the ticket.</i>	смісловий підмет <i>he</i> на базі імпліцитної інформації речення, що утворює особове двоскладне речення з присудком у формі subjunctive mood
<i>І в нас треба було б. Так у нас же люди, як пень.</i>	<i>“That's what we needed in our village! But our people just sit like bumps on a log.”</i>	конструкція <i>that is</i> смісловий підмет <i>we</i>
Не ненавидіти треба місто, а здобути .	The city must be conquered, not despised!	неживий підмет <i>the city</i>

<p><i>Не їхати ж мені електричками.</i></p>	<p><i>You don't want me to have to take a bunch of trains, do you?</i></p>	<p>смісловий підмет <i>you</i></p>
<p><i>В кімнаті вечоріло. І в присмерках голос учителя бринів справді пророче.</i></p>	<p><i>It was getting dark in the room, and in the dusk the Latin instructor's voice resounded like a prophet's.</i></p>	<p>формальний підмет <i>it</i></p>
<p><i>Але все це дурниці. Завтра підеш. Завтра, через тиждень, через два – однаково треба пережити!</i></p>	<p><i>But all this is nonsense. Tomorrow you will go. Tomorrow, in a week, in two...It's all the same. I'll have to endure it.</i></p>	<p>смісловий підмет <i>I</i> додавання речення з формальним підметом <i>it</i></p>
<p><i>Надійка спробувала послатись на свою втому, щоб лишитись із Степаном, але Яша категорично заявив: – Обридне ще цілуватись. І всі пішли на літвечірку.</i></p>	<p><i>Nadika tried to claim fatigue in order to stay behind with Stepan, but Yasha cut her short: "Kissing gets boring faster than you think."</i></p>	<p>підмет виражений герундієм</p>
<p><i>У об'яві сказано дуже короткими рядками, його зовсім не обходив його молодечий порив, його пристрасне прагнення відразу розв'язати всі справи. –</i></p>	<p><i>The announcement that contained all this information in a few short lines of text was entirely unconcerned with his idealistic enthusiasm, his youthful passion to solve all problems immediately</i></p>	<p>неживий смісловий підмет</p>

Відсотковий показник застосування синтаксичних перекладацьких трансформацій в англomовному перекладі роману В. Підмогильного «Місто»

